

Kingdom of the Netherlands

**GRAĐANSKA
ALIJANSA**

Civic Alliance - Aleanca qytetare

***IZVJEŠTAJ O ZATVORSKOM SISTEMU
CRNE GORE SA ASPEKTA
BEZBIJEDNOSTI I PROCEDURA***

Reforma sistema izvršenja krivičnih sankcija

Podgorica, jul, 2017. godine

Грађанска алијанса, Црна Гора

јул, 2017. године

За издавача
Борис Раонић

Аутор извјештаја
Грахам Џонсон

Координатор истраживања
Зоран Вујић

Превод и лектура
Јелена Ристовић

Дизајн и припрема за штампу
Зоран Золa Вујаћ

Штампа
Copy Center DOO, Подгорица

Тираж
200 примјерака

*CIP - Каталогизација у публикацији
Национална библиотека Црне Горе,
Цетиње*

*ISBN 978-9940-9483-7-5
COBISS.CG-ID 33281808*

Sadržaj

Informativni rezime	5
Opšte informacije	7
Posjeta podgoričkom zatvorskom kompleksu	8
Radna posjeta u Bijelom Polju	11
Vizija i vrijednosti.....	12
Problem naslijeđa.....	13
Obuka osoblja i profesionalni razvoj	16
Bezbjednost (Konkretne preporuke)	17
Osporavanje kulture imuniteta i neprofesionalnog ponašanja	32
Preporuke i savjeti	33
Zaključak	34
Dodaci	36

Na samom početku važno je ponoviti dobro poznatu činjenicu da **lica lišena slobode i dalje u potpunosti uživaju prava** garantovana odgovarajućim međunarodnim instrumentima koji regulišu ljudska prava, kao i nacionalnim zakonodavstvom.

Ministar pravde gđin Pažin 1. oktobra 2015.god., na prezentaciji Evropskih zatvorskih pravila Savjeta Evrope u Delegaciji Evropske unije, prevedenih na crnogorski jezik.

Skraćenice

- ◆ EU - Evropska Unija
- ◆ CEB - Razvojna banka Savjeta Evrope
- ◆ CPT - Evropski komitet za prevenciju torture i nehumanog i ponižavajućeg tretmana i kažnjavanja
- ◆ SE - Savjet Evrope
- ◆ EK - Evropska komisija
- ◆ HR - Ljudski resursi
- ◆ ICPR - Institut za kriminološka istraživanja
- ◆ IPA - Instrument predpristupne pomoći
- ◆ MP - Ministarstvo pravde
- ◆ MF - Ministarstvo finansija
- ◆ MIS - Informacioni sistem za upravljanje
- ◆ NGO - Nevladina organizacija
- ◆ NMR - Pravila Nelsona Mandele usvojena 2015. god. (zvanično UN SMR)
- ◆ NOMS - Nacionalna služba za upravljanje počiniteljima kaznenih djela
- ◆ LLS - Lica lišena slobode
- ◆ PIU - Jedinica za implementaciju projekta
- ◆ URU - Upravljanje učinkom (Performance Management)
- ◆ SMR - Standardna minimalna pravila EU
- ◆ SWOT - Analiza snage, slabosti, prilika i prijetnji
- ◆ UNOPS - Kancelarija UN za projektne usluge
- ◆ ZIKS - Zavod za izvršenje krivičnih sankcija

Informativni rezime

Ovaj izvještaj je sastavljen da pomogne crnogorskim vlastima u radu na reformi i modernizaciji zatvorskog sistema u Crnoj Gori. Konsultant radi za "Građansku alijansu" u okviru šireg reformskog programa Crne Gore, kome podršku pruža ambasada Holandije za Srbiju i Crnu Goru. Svrha ovog rada je doprinos reformskom procesu predviđenom crnogorskom petogodišnjem razvojnom planu.

Doprinos konsultanta ovom radu je bio u njegovom svojstvu višeg eksperta za projektovanje, izgradnju i upravljanje zatvorima i zatvorskim sistemima. Njegov zadatak je bio da analizira sljedeće oblasti:

- ◆ Način i izbor kandidata u ZIKS-u, bezbjednosni protokoli i strukture, bezbjednosnu praksu u odnosu na bezbjednosne protokole i u odsustvu istih, podjelu zaduženja i odgovornosti među službenicima, sa posebnom pažnjom usmjerenom na ulogu direktora ZIKS-a
- ◆ Atmosferu nekažnjivosti za neprofesionalno ponašanje
- ◆ Neinformisanost zatvorenika o njihovim pravima
- ◆ Slabu upoznatost javnosti sa alternativnim sistemima kažnjavanja

Metodologija

Mora se uvažiti činjenica da je boravak eksperta u Crnoj Gori bio veoma kratak i da su njegove procjene, ocjene, zapažanja i preporuke zasnovane na sljedećoj metodologiji:

Prije misije:

- ◆ Sakupljanje što više skorašnjih izvještaja koji su raspoloživi na internetu, npr.
 - ◆ Izvještaja CPT-a
 - ◆ Izvještaja EU
 - ◆ Konsultovanje web stranice "World Fact book"
 - ◆ "Amnesty International"
 - ◆ ICPR

Traženje drugih lokalnih izvještaja od GA (NVO Građanska alijansa).

Izrada nacrtu programa događaja i prosljeđivanju GA-i kako bi se ustanovilo da li su dati pojedinci dostupni.

Tokom misije

Održavanje sastanaka sa ključnim akterima, počev od:

- ◆ Direktorom ZIKS-a
- ◆ Načelnicom zatvora u Bijelom Polju

- ◆ Pomoćnikom direktora ZIKS-a
- ◆ Šefovima straža iz oba zatvora
- ◆ Služba za tretman
- ◆ Ombudsmanom

Sastavljanje zapisnika sa svih sastanaka i sakupljanje podataka/izvještaja kada su ponuđeni Sakupljanju dodatnih relevantnih dokumenata koji su mogli postati dostupni tokom ove posjete, kao što su;

- ◆ Organogram službe
- ◆ Organogram svake ustanove
- ◆ Komandni lanac u upravljanju
- ◆ Istorija nedavnih zbivanja (pobune, zemljotresi, protesti zatvorenika, bjekstva, itd.)
- ◆ Kodeks ponašanja
- ◆ Podaci o događajima nedoličnog ponašanja i sankcijama (ako postoje unazad 3 godine)
- ◆ Utvrđivanje razlike između protokola i lokalnih naredaba, kao i utvrđivanju ko je odgovoran za izradu i ostvarivanje istih
- ◆ Sakupljanje opisa svih poslova, kada su dostupni
- ◆ Sakupljanje opisa svih zadataka, kada su dostupni
- ◆ Dnevne operativne naredbe (kućni red)
- ◆ Redovne aktivnosti za svaku klasu zatvorenika
- ◆ Prebrojavanja zatvorenika i kategorija, t.j.
 - Odrasli
 - Djeca
 - Osuđeni
 - Pritvoreni
 - Žene

Izvještaj je izrađen na osnovu istraživanja najnovijih podataka, terenskih posjeta i razgovora sa ključnim akterima. Rad na terenu je realizovan tokom posjete Crnoj Gori u periodu od 6 – 9. februara 2017. godine.

Željeli bi da se zahvalimo svima koji su bili uključeni u ove radne posjete i koji su mi omogućili slobodan pristup svim područjima uz potpunu otvorenost tokom svih razgovora.

Posebnu zahvalnost dugujemo Ministarstvu Pravde, koji su shvatajući značaj realizacije ovog projekta pružili punu podršku i asistenciju u realizaciji ovog izvještaja.

Zbog kratkoće ove misije, preporuka je da se obezbijedi dodatna tehnička podrška radi unapređenja oblasti navedenih u ovom izvještaju.

Opšte informacije

Crna Gora je posljednjih godina od EU dobijala podršku za razvijanje svog zatvorskog sistema. Ti projekti su realizovani korišćenjem različitih izvora finansiranja, od IPA programa preko twinning projekta do Bilateralnog Matra CoPROL projekata „Podrška radu Direkcije za uslovnu slobodu i sistemu alternativnih sankcija u Crnoj Gori“ koji su obezbijedili obuke iz oblasti procjene rizika za zatvorske službenike i službenike zadužene za uslovnu slobodu, utvrđujući jedinstvene alate za obje službe.¹

Osnivanje službe za uslovnu slobodu, uz vladinu podršku, uslovit će stalno smanjenje broja zatvorenika, nakon što na snagu stupi sistem alternativnog sankcionisanja. Smanjenje broja zatvorenika i novi zatvor u BP za zatvorsku službu će predstavljati stvarnu mogućnost za dalji održivi razvoj.

Izazovi sa kojima se suočava ova služba ne razlikuju se od onih sa kojima se suočavaju mnogi zatvorski sistemi u regionu. Ukupni broj zatvorenih lica se može činiti niskim kada se poredi sa međunarodnim brojkama, ali po procentu u odnosu na BNP i na 100,000 stanovnika, taj broj je velik i predstavlja ogroman izazov. U regionu Balkana samo je u Albaniji zatvoreno više lica na 100,000 stanovnika.

¹ *Primjeri najbolje prakse*

Posjeta podgoričkom zatvorskom kompleksu

Kompleks u Podgorici obuhvata tri zatvorske organizacione jedinice:

- ◆ Istražni zatvor Podgorica u kojem se izvršava pritvor kao mjera obezbjeđenja prisustva otkrivenog u krivičnom postupku. U ovoj organizacionoj jedinici pritvor izdržavaju muška lica sa područja centralne i južne regije Crne Gore, kao i ženska lica sa teritorije cijele države.
- ◆ Kazneno-popravni dom Podgorica u kojem se izvršavaju kazne zatvora duže od 6 mjeseci do 40 godina, kao i kazne zatvora za maloljetnike, strance i žene.
- ◆ Zatvor za kratke kazne Podgorica u kojem se za muška lica izvršavaju kazne zatvora do 6 mjeseci ili kojima je ostatak kazne po uračunatom pritvoru do 6 mjeseci, a koja su sa područja opština iz centralne i južne regije Crne Gore.

Glavna upravna zgrada i rukovodstvo nalaze se u okviru ovog zatvorskog kompleksa. Pomoćnik direktora takođe ima administrativni objekat u okviru ovog kompleksa i njegova je nadležnost rukovođenje objektom.

Susret sa direktorom

U vrijeme moje posjete imao sam sreću da i direktor i pomoćnik direktora budu slobodni da se susretnu sa mnom.

Direktor očigledno ima jasnu predstavu u kom pravcu želi da usmjeri razvoj službe i, slično kao i kod direktora ostalih službi, to podrazumijeva listu stvari koje zahtijevaju promjenu ili će biti promijenjene u okviru postojeće strategije. Sa strateškog stanovišta, on je u glavnim crtama izložio novi projekat zatvora za Bijelo Polje vrijednog 15m€ i potrebu ustanovljavanja novog zatvora u što skorijem roku. Njegova vizija ove službe je:

- ◆ kontinuirana reforma službe
- ◆ Priznanje da postoji potreba da budu efikasniji u onome što rade
- ◆ Smanjenje broja povratnika
- ◆ Novi zatvor u Bijelom Polju završen i stavljen u funkciju
- ◆ Novi zid izgrađen u oblasti koja se graniči sa stambenim naseljima stanovnika
- ◆ Strategijom izvršenja krivičnih sankcija (2017-2021) i Akcionim planom za sprovođenje Strategije izvršenja krivičnih sankcija planirano je kontinuirano povećanje broja službenika u Zavodu za izvršenje krivičnih sankcija.

Sredstva su takođe potrebna za obezbjeđivanje efikasnijeg Informacionog sistema za upravljanje (MIS), video nadzora i detektora za metal.

Pitao sam direktora da li je Služba izradila izjavu o viziji i misiji. Direktor je ponovio svoje gore navedene nade za budućnost, ali i da ne postoji izjava o viziji ili misiji koja bi zaposlenima, zatvorenicima i javnosti objasnila koja je svrha i ciljevi ove službe. Svaki pokušaj podizanja svi-

jest javnosti o zatvorskom sistemu trebalo bi da počiva na komunikacionoj strategiji² i objavljivanjem izjave o viziji³.

Dalje je objasnio položaj zatvora u Podgorici i da se tu zapravo radi o tri zatvora na jednom mjestu, gdje je smještena i njegova glavna kancelarija i upravna zgrada za njegovim pomoćnicima koji imaju nadležnost za ova tri zatvora. Zatim je objasnio operativnu dinamiku i da ima godišnji budžet od 9m€, 460 zaposlenih i zatvorsku populaciju od 1,200 zatvorenika. Ovaj budžet predstavlja ukupni iznos predviđen za sve operativne troškove i plate. Kada se ustanovi jedinica za implementaciju projekata za novi zatvor u Bijelom Polju, biće neophodno da se koncentriše na smanjenje potrošnje energije i efikasno poslovanje⁴. Nakon izgradnje novog zatvora u Bijelom Polju, kapaciteti nove zatvorske službe će se uvećati na 1,450, što predstavlja uvećanje u odnosu na sadašnjih 1,300.

Postoji takođe inicijativa da se u Podgoricu usmjere finansijska sredstva za izgradnju novog ulaznog kompleksa od 1000 kvadratnih metara i da se izvrše popravke spoljnog zida. U idealnom slučaju, po mom mišljenju, postoji potreba da se u potpunosti zamijeni objekat, ali to je ograničeno troškovima. Svaki pokušaj da se izgradi dio po dio, trebao bi biti realizovan kroz pristup potpune zamjene. Ako se izgradi novi ulaz, on bi trebao da se uklapa u buduće planove da se oko njega izgradi novi zatvor. Mjesto koje sam vidio na početku djeluje dovoljno veliko da može da se izgradi novi zatvor pored starog i da se na kraju zatvorenici tamo prebace. Kada svi zatvorenici budu prebačeni, stari zatvor može da bude srušen⁵.

Ubuduće, on bi takođe želio da vidi veći angažman NVO-a i povećanje sadašnjeg stepena zaposlenosti zatvorenika od 40%.

Sastanak sa pomoćnikom direktora i grupom stražara

Nakon sastanka sa direktorom sreli smo se sa njegovim pomoćnikom gđinom Sladjanom Raičkovićem. Sastanak je održan u njegovoj administrativnoj zgradi koja je odvojena od sva tri zatvora.

Pomoćnik direktora je objasnio da se bliži završetak njegovog petogodišnjeg mandata u zatvorskoj službi, u koju je raspoređen iz policije. Suština njegovog izlaganja je bila vezana za bezbjednosni aspekt i najbolju praksu za bezbjednosne organizacije. Zabrinut sam u pogledu operativne prakse kada ovaj direktor napusti i drugi ga naslijedi na ovom mjestu. Mnogo toga što nam je objasnio funkcionisalo je samo zbog raspoloživosti i iskustva pomoćnika direktora. To predstavlja rizično naslijeđe i dalje preporuke su date niže u odjeljku 6.

Tokom posjete omogućen mi je pristup zajedničkim prostorima i prostoru u kome se nalaze ćelije, kao i mogućnost da razgovaram sa zatvorenicima. Ustanovio sam da je objekat čist, uredan, sa dobrim odnosima između zatvorenika i zaposlenih. Zatvor ima žensko odjeljenje kao i jedincu majka i djece, gdje djeca mogu ostajati sa majkama tokom prve godine života.

² Preporuka

³ Preporuka

⁴ Zapažanje

⁵ Zapažanje

Postoje i patrolni psi i psi za detekciju droga i na raspolaganju su za raspoređivanje u obje zgrade. Psi za otkrivanje droga su aktivni psi (obučeni da provjeravaju površine i zgrade) i treba uzeti u obzir nabavku i držanje pasivnih pasa za detekciju droga (kada pas otkrije drogu, on jednosatavno sjedne pored osobe/površine) radi upotpunjavanja postojeće grupe⁶. Novi momenat u okviru globalne zajednice pasa za detekciju je uvođenje pasa za detekciju mobilnih telefona. Ovi psi mogu otkriti telefon koji je skriven kod ili u unutrašnjosti pojednica, treba ispitati mogućnost primjene ove vrste pasa.

Obaviješten sam da se psi koriste samo za pretraživanje površina i zgrada i da se ne koriste u zatvoreničkim ćelijama. Psi mogu biti korišćeni za pretraživanje ćelija, ali zatvorenici moraju biti evakuisani iz ćelija dok se vrši pretraživanje. Trebalo bi razmotriti izradu protokola za korišćenje pasa i pretraživanje ćelija⁷.

Dokumentacija o izvršenom pretraživanju se redovno vodila i dostavljala direktoru. Pokazan mi je jedan od navedenih dokumenata i isti je bio veoma obuhvatan i uključivao je fotografije zaplijenjenih predmeta. Trebalo bi uzeti u obzir i uvođenje formalne strategije pretresanja, čija osnova je da svaku ćeliju treba pretražiti jednom mjesečno (na primjer) i zabilježiti sva izvršena pretraživanja površina i radionica/zgrada. Navedeno ne mora da bude iscrpan dokument, ali treba da postoji tabela koja prikazuje tražene informacije:

- ◆ Datum
- ◆ Gdje je vršen pretres
- ◆ Ko je pretraživao
- ◆ Šta je nađeno.

Ovo bi bio dodatak postojećem sistemu i trebalo bi ga dostavljati direktoru na pregled i potpisivanje jednom nedjeljno⁸.

Nedavne promjene zakona omogućile su upotrebu elektro šok pištolja pored sprejeva na bazi bibera. Biber sprejevi su podijeljeni, ali za sada nema novaca za nabavku elektro šok pištolja.

⁶ Preporuka

⁷ Preporuka (Bezbjednosni protokol)

⁸ Preporuka (Bezbjednosni protokol)

Radna posjeta u Bijelom Polju

U vrijeme posjete, načelnica je bila na funkciji tek tri dana i bili smo impresionirani njenim razumijevanjem izazova sa kojima se suočava. Ona je kratko opisala svoje radno iskustvo u policiji i angažman kao profesora za predmet ljudskih prava. To bi trebalo da joj dobro posluži za vođenje ove ustanove i razvijanje kulture novog zatvora kako bi obezbijedila da zatvorski sistem usvoji najbolju međunarodnu praksu.

Zatvor je izgrađen u kvadratnoj formaciji sa centralnim dvorištem za vježbanje. Dvorište za vježbanje ima osmatračnice koje su okrenute prema njegovoj unutrašnjosti i u kojima se nalaze naoružani stražari. Zgrade su dvospratne i raspolažu zatvoreničkim smještajem i pomoćnim službama. Čelije u kojima su smješteni zatvorenici nalaze se oko unutrašnjeg dvorišta za vježbu.

Bilo je odmah jasno da je ustanovila svakodnevnu rutinu i da je nastojala da bude prisutna svuda u zatvoru⁹.

Složili smo se da je crnogorski sistem napredovao posljednjih godina, što je dovelo do smanjenja broja zatvorenika i da će novi strateški plan utvrditi pravac za ovu službu.

Informisani smo o bezbjednosnom programu i da se informacije vezane za bezbjednost analiziraju redovno u cilju održavanja bezbjednosti okoline. Postoje i štampani protokoli za djelotvorno upravljanje incidentima, podržani redovnom komunikacijom sa lokalnom policijom¹⁰.

Zatvor se nalazi u gradskom centru i okružen je stambenim objektima i razumljivo je zašto je za novi zatvor bilo prioritarno da ovdje bude izgrađen. Smještaj je čist i uredan, bez tenzija u atmosferi. Zatvorenici su se bavili uobičajenim dnevnim poslovima i bio sam u mogućnosti da vidim ćelijski smještaj i da razgovaram sa zatvorenicima koji tu žive. Vrata ćelija su tip tradicionalnog istočnoevropskog modela, sa velikom rezom koja je osigurana velikim katancem. Svaki katanac ima drugačiji ključ, što predstavlja veliku opasnost u slučaju požara ili potrebe za evakuacijom. U projektu novog objekta vrata ćelija treba da budu osigurana integralnom bravom i svaki prostor treba da ima isti ključ¹¹.

Načelnica je pokazala jasnu opredijeljenost da odluke donosi na osnovu činjenica, a u vezi sa strategijama pretresanja i informacijama o tome šta se događa u zatvoru, koje joj podnose njeni zaposleni¹².

Na dan naše posjete u zatvoru je bilo 97 zatvorenika, dok je kapacitet 150 kreveta. Većina nepopunjenih mjesta bila je u području pritvora.

⁹ Najbolja praksa

¹⁰ Najbolja praksa

¹¹ Preporuka (Bezbjednosni protokol)

¹² Najbolja praksa

Vizija i vrijednosti

Svaka organizacija koja prolazi kroz proces promjena treba da razumije u kom pravcu se kreće i da to saopšti svim članovima organizacije i svim drugim uključenim akterima. Kao prvi korak, to se čini ustanovljavanjem vizije podržane strateškim planom. U svim intervjuima sa visokim rukovodiocima primjećeno je odsustvo povezujuće vizije, ali su svi rukovodioci pokazali želju za unapređenjem službe.

Primjeri izjave o viziji mogu se naći u region:

Makedonija

Omogućavanje efikasnog kazneno-popravnog sistema koji ispunjava standarde za izvršenje sankcija uz poštovanje prava i dostojanstva lica lišenih slobode u kazneno-popravnim ustanovama i CEI kao i lica koja služe uslovne kaznene mjere, što će doprinijeti poboljšanju opšte sigurnosti u društvu.

Bugarska

“Da se ustanovi jedinstven sistem za izvršenje kazni zasnovan na efikasnim profesionalnim standardima rada u tretmanu učinilaca kaznenih djela na human način, funkcionalno i transparentno”.

Odsustvo vizije ovakve službe oslabit će svaki proces promjene, i ustanovljavanje dogovorene izjave o viziji za crnogorsku kazneno-popravnu službu treba da bude tretirano kao prioritet.¹³

Viši rukovodioci treba da se okupe u ambijentu radionice da podijele svoje lične vizije i usaglase nacrt vizije za ovu službu, koja utvrđuje osjećanje svrhe i pravca koji je u skladu sa međunarodnim standardima i očekivanjima društva.¹⁴

Ta radionica bi trebala da se takođe koncentriše na razlike u ulozi direktora (strategija, pravac) i zamjenika (operativno, disciplina)¹⁵. U normalnim okolnostima to bi za grupu značilo da postignu opise poslova za svaki položaj i rasprave kako bi trebala ova dva pojedinca da funkcionišu.

¹³ Preporuka (Bezbjednosni protokoli)

¹⁴ Preporuka (Bezbjednosni protokol)

¹⁵ Preporuka

Problem naslijeđa

Jedan od glavnih problema koji su postali očigledni bila je sposobnost službe da održi zamah i pravac tokom procesa promjene. Svaki viši rukovodilac bio je u stvari ostrvo u moru promjene koje je pružalo svoju vlastitu ličnu interpretaciju onoga što žele da postignu. Iako svaka organizacija želi da vidi ličnu i profesionalnu inicijativu, mora postojati usklađivanje sa kolektivnim pravcem.

Postoje stvarni primjeri kvalitetnog rukovođenja u oba zatvora, u Podgorici sa stavljanjem bezbjednosti u prvi plan¹⁶, a u Bjelom Polju sa predanošću procedurama i protokolima baziranim na evidenciji. U oba slučaja to su lične inicijative i potrebno je da budu uklopljene u najbolju operativnu praksu. Novi petogodišnji strateški plan treba da bude zaštićen od bilo kakve promjene viših rukovodioca, da bi se osiguralo da se zamah reforme održi. Postojeće potreba za redovnim provjerama napretka i ponovnog određivanja prioriteta ciljeva.

Da bi se bolje zaštitio proces, ključni akteri službe bi trebali biti izuzeti iz mogućnosti promjene položaja ili napuštanja službe. Svaki direktor treba da ima zamjenika koji razumije ciljeve i koji će djelovati kao posrednik prilikom promjene direktora. Rukovodeće strukture treba da odražavaju navedeno i jasno definišu i strateške i operativne uloge.

Direktori

Direktor čitave službe

U podgoričkom zatvorskom objektu direktor ima po sistematizaciji tri pomoćnika (Dva su popunjena a jedno je mjesto upražnjeno). S obzirom na veličinu zatvorskog sistema ovo bi trebalo biti dovoljno, ali bi trebalo biti formulisano da u odsustvu direktora pomoćnik preuzima njegovu ulogu i kancelariju. Da bi to postigao, sadašnji pomoćnik direktora u Podgorici trebao bi imati svog zamjenika. Uobičajene uloge direktora i njegovog pomoćnika se nesumnjivo razlikuju, pošto direktor treba da bude slobodan da se koncentriše na strategiju i dugoročne ciljeve, a pomoćnik treba da bude operativni rukovodilac koji omogućava svakodnevnu primjenu i održavanje standarda.¹⁷

Pomoćnik direktora (Podgorica)

Postojeće operativne radne prakse u Podgorici su impresivne i u mnogim slučajevima primjeri su najbolje prakse. Pomoćnikovo veliko prethodno iskustvo u policiji dalo mu je osnovu za mnoge promjene. Ovakve inicijative mogu se susresti u bilo kojem modernom zatvorskom sistemu.

Izrada operativnih bezbjednosnih procedura, uspostavljanje sistema protoka informacija u cilju upravlja rizikom i posebni pojedinci koji preuzimaju nadzor nad ovim procesom, standardna su praksa.

¹⁶ Najbolja praksa

¹⁷ Preporuka (Bezbjednosni protokoli)

Postoji realan rizik da stepen lične posvećenosti koju pokazuje sadašnji pomoćnik direktor neće biti ponovljen nakon njegovog odlaska, koji bi se, kako smo obaviješteni, mogao dogoditi u narednih šest mjeseci, kada će sa njim otići i veliki dio njegovog znanja. Trebalo bi mu čestitati za promjene koje je sproveo koristeći svoje prethodno iskustvo, ali pomoćnik bi trebao biti imenovan po hitnom postupku, kako bi se osiguralo da sistem ne postane zavisian od jednog čovjeka. Obaviješteni smo da on dežura svaki dan i čitav dan i noć. Zatvor može od njega tražiti savjet u bilo koje vrijeme. Ovaj sistem nosi velike rizike za budućnost. Treba procijeniti učestalost obraćanja pomoćniku direktora i treba uvesti sistem u kome viši rukovodilac djeluje kao dežurni direktor koji van radnog vremena djeluje kao referentno lice za ustanovu¹⁸.

Vrsta upućivanja bi trebala takođe da bude procijenjena i trebalo bi da se u funkciju stave pisani protokoli koji utvrđuju događaje koji čine nužnim neposredno upućivanje na dežurnog direktora i one koji mogu čekati dok se dežurni direktor ne vrati na radno mjesto.¹⁹

Sistem dežurnog direktora treba da omogući pokrivanje funkcije tokom vikenda, gdje direktor i pomoćnik direktora svakog drugog vikenda pokrivaju ovu funkciju²⁰ tako što naizmjenično djeluju kao dežurni direktor.

Načelnik/ca zatvora Bijelo Polje

Za vrijeme naše posjete načelnica je je bila na funkciji samo tri dana, ali je bila spremna da nas srdačno dočeka i provede nas kroz svoju ustanovu. Odmah je bilo jasno da je sebi odredila dnevnu rutinu i da je navikla da se kreće u svim dijelovima ustanove.

Zatvor je izgrađen 1947. godine i ima kapacitete za smještaj pritvorenika i osuđenih lica (samo muškaraca). Priznate su poteškoće u održavanju standardnih minimalnih pravila EU i izraženo olakšanje da je dogovoreno da se sa 15m€ finasira izgradnja novog objekta koji će biti smješten izvan grada. Ovo predstavlja stvarnu šansu da se uspostavi model najbolje prakse koji može uticati na cijeli zatvorski sistem.²¹ Ovo, uz profil direktora koji je u oblasti ljudskih prava, treba da osigura da ovaj novi objekat Crnu Goru u značajnoj mjeri pokrene naprijed.

Uloga načelnika/ce u Bijelom Polju bit će važna u podizanju javne svijesti o sistemu krivičnog pravosuđa, paralelno sa izgradnjom novog zatvora. Razvoj položaja načelnika/ce i jačanje uloge pomoćnika načelnika/ce omogućit će prostor za značajniju saradnju sa svim relevantnim akterima.

S obzirom na gore iznesena zapažanja i preporuke, izgled upravljačke strukture vidim kao na sljedećem grafikonu:

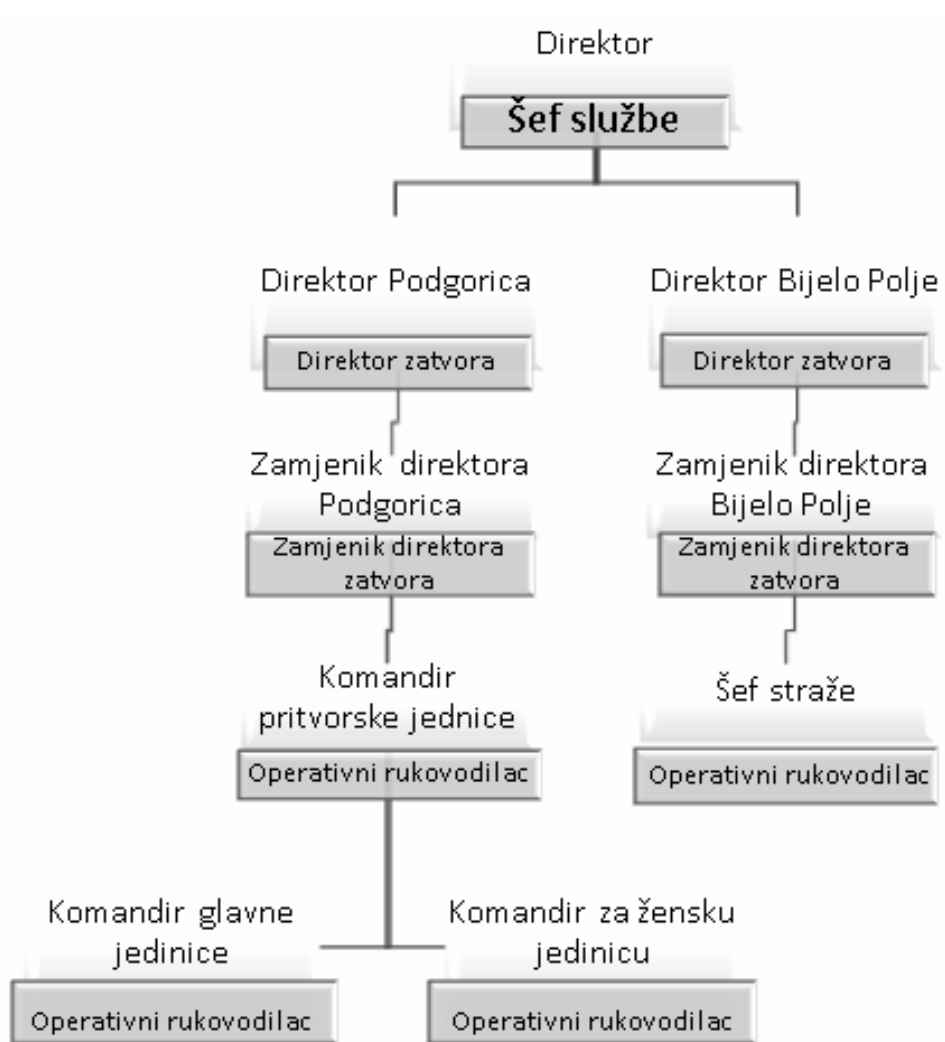
¹⁸ Preporuka (Bezbjednosni protokoli)

¹⁹ Preporuka (Bezbjednosni protokol)

²⁰ Preporuka (Bezbjednosni protokol)

²¹ Zapažanje

Prijedlog strukture viših rukovodilaca

Obuka osoblja i profesionalni razvoj

Sadašnji sistem razvoja karijere za stražare treba preispitati i treba da budu dio strateškog plana, zajedno sa uspostavljanjem minimalnog nivoa najvažnijih kompetencija²². Ove kompetencije ne bi trebale biti koncentrisane samo na akademska postignuća, nego bi takođe trebale uzeti u obzir zahtjev sistema da se usaglasi sa međunarodnim standardima i očekivanjima. Na ovaj način, kompetencije se mogu nadograđivati i buduća finansirana obuka može se usredsrijediti na šire oblasti i vještine. Obaviješten sam da je služba nedavno već imala obuku u oblasti razvoja zajedničkog sistema upravljanja rizikom za zatvorsku službu i službu za uslovnu slobodu.²³

Treba razmotriti utvrđivanje obaveznog broja dana obuke koju bi svaki zaposleni trebalo da pohađa tokom dvanaest mjeseci. Pohađanje obuke bi trebalo biti direktno povezano sa napredovanjem u službi²⁴. Direktori bi trebalo da budu odgovorni za realizaciju obuka tokom godine.²⁵

Suprotstavljanje “atmosfera nekažnjivosti i neprofesionalnog ponašanja” mora biti učinjeno kroz obuku zaposlenih i direktnim suprotstavljanjem svakom primjeru koji je predstavljen. Treba da postoje dvije ciljne grupe, prva su stražari, a druga su rukovodeća lica. Obje grupe treba da prođu osnovnu obuku o očekivanjima u pogledu njihovog ponašanja i o sankcijama u slučaju da se ne ponašaju profesionalno.²⁶

- ◆ Kodeks ponašanja treba preispitati kao dio petogodišnje strategije, u okviru radne grupe i po potrebi uz vanjske eksperte.
- ◆ Kodeks ponašanja treba da se temelji na principu nulte tolerancije
- ◆ Dio II, članovi 5 -10 Zakona o državnim službenicima (član 6, stav 2 Zakona o državnim službenicima, Službeni list Crne Gore br.39/11) treba štampati u format veličine kreditnih kartica i podijeliti svim zaposlenima
- ◆ Svi zaposleni trebalo bi da kroz obuku budu upućeni u sadržaj Kodeksa i svoje obaveze prema njemu
- ◆ Svi zaposleni treba da budu obučeni u podizanju svijesti o SMR i ljudskim pravima
- ◆ Obuka svih članova zatvorskog osoblja za sprječavanje i smanjenje koruptivnih aktivnosti
- ◆ Treba uspostaviti obučavanje za instruktore/trening trenera.

Rukovodeća lica treba dodatno obučiti u sposobnosti da se suprotstave svakom neprofesionalnom ponašanju i da se smatraju odgovornima ako u tome ne uspiju.

Treba razmotriti mogućnost ustanovljenja prostorija za informisanje zaposlenih u prostoru u okviru glavnog ulaza, koja će biti dostupna osoblju koje dolazi ili odlazi sa posla. Svi nacionalni i lokalni propisi bi trebali biti na raspolaganju unutar te prostorije, uz kopije međunarodnih standarda i izvještaja.²⁷

²² Preporuka

²³ Najbolja praksa

²⁴ Preporuka

²⁵ Preporuka

²⁶ Preporuka

²⁷ Preporuka

Bezbjednost (Konkretne preporuke)

Sljedeće preporuke su sačinjene nakon mojih prvih intervjua i posjeta oba zatvora. One bi trebale da budu osnovna specifikacija za potrebe djelotvorne bezbjednosti, kojoj će, **ako bude usvojena, biti potrebna dubinska analiza, zatim osnivanje radnih grupa i izrada nacрта operativnih unapređenja u skladu sa nacionalnim zakonodavstvom i SMR.**

Specifikacija bezbjednosti

Cilj

Mjere dinamičke, proceduralne i fizičke bezbjednosti se koordiniraju kako bi bezbjednost, sigurnost i kontrola bili koordinirani i održavani.

Ciljevi bezbjednosti:

- ◆ Smanjenje broja bjekstava
- ◆ Prijetnje kontroli zatvora identifikuju se prije nego što se dogode, primjenom dinamičke sigurnosti i analizom obavještajnih informacija
- ◆ Smanjenje nedozvoljenih stvari u posjedu zatvorenika i smanjenje broja i inteziteta disciplinskih prekršaja zatvorenika, kao mjerljive ciljeve.
- ◆ Rano otkrivanje opasnosti po javnost
- ◆ Otkrivanje kriminalnih aktivnosti unutar zatvora
- ◆ Mjere bezbjednosti treba da budu usaglašene sa nacionalnim zakonodavstvom
- ◆ Između Odbora za bezbjednost i osoblja treba da se odvija efektivna razmjena sigurnosnih informacija.

Elementi koji treba da postoje:

- ◆ U svim ustanovama kojima upravlja pomoćnik direktora treba da postoji odbor za bezbjednost
- ◆ Treba da postoji Odjeljenje za bezbjednost koje treba da upravlja informacijama/ prikupljenim obavještajnim podacima i savjetuje direktora o svakom povećanom riziku
- ◆ Treba izraditi lokalnu strategiju bezbjednosti, koja podržava nacionalnu strategiju bezbjednosti.
- ◆ Treba da postoji lokalna strategija za borbu protiv zloupotrebe droga, koja podržava nacionalnu strategiju za borbu protiv zloupotrebe droga.
- ◆ Trebala bi da postoji strukturisana saradnja sa spoljnjim partnerima (Policija / Vatrogasci)
- ◆ Trebalo bi da u svakoj ustanovi postoji operativni priručnik za nepredviđene okolnosti (Upravljanje krizom) sa primjerkom u zgradi uprave.
- ◆ Svaka ustanova treba ima prostoriju koja, u slučaju incidenta, može da postane komandni centar sa direktnom komunikacionom vezom sa sjedištem uprave.

Proceduralna bezbjednost

Nedavno bjekstvo i ubistvo zatvorenika tokom vježbanja dovelo je do novog fokusiranja na bezbjednost unutar zatvorskog sistema i ovaj izvještaj daje sljedeće preporuke u pravcu podrške budućim promjenama:

- ◆ U oba zatvora treba osnovati odjeljenja za bezbjednost
- ◆ Navedeno odjeljenje kadrovski treba popuniti pojedincima obučanim ili iskusnim u analizi i procjenjivanju prikupljenih obavještajnih podataka
- ◆ Treba uspostaviti redovnu saradnju između oba odjeljenja za bezbjednost i lokalne policije
- ◆ Trebalo bi da u svakom zatvoru postoji prostorija za informisanje zaposlenih.
- ◆ Trebalo bi uvesti sistem izvještavanja o prikupljenim bezbjednosnim podacima (SIR)
- ◆ Trebalo bi da bude kreiran obrazac za SIR i učinjen dostupnim zaposlenima u prostoriji za informisanje
- ◆ Trbalo bi da u prostoriji za informisanje zaposlenih postoji ormarić za SIR sa zalihom praznih formulara za zaposlene.
- ◆ Jedine osobe koje bi trebale da imaju pristup ormariću/ključu treba da budu iz obezbjeđenja.
- ◆ Trebalo bi izraditi nacionalni priručnik za bezbjednost koji uspostavlja minimalne standarde bezbjednosnih procedura koje treba da se primjenjuju u svim zatvorima.
- ◆ Direktori bi trebalo da vrše obuke osoblja za korišćenje ovog priručnika i da ukazuju na uočeni povećani rizik.
- ◆ U svakom zatvoru treba izraditi lokalne priručnike za bezbjednost, postavljajući minimalne bezbjednosne procedure neophodne za sve djelove zatvora.
- ◆ Jedinstveni proces procjene rizika, za koji su zaposleni obučeni, treba da omogući zaposlenima da procijene rizik koji zatvorenik predstavlja za zaposlene i za javnost, kao i da identifikuju svaku poznatu opasnost po zatvorenika.
- ◆ Priručnik za bezbjednost bi trebalo da postavi procedure za provođenje svih bezbjednosnih mjera koje utvrđuje.
 - ◆ Ako je utvrđen fizički pretres lica, onda treba da postoje korak po korak instrukcije o tome kako taj pretres treba da bude izvršen kada se radi o a) zatvorenicima, b) osoblju, c) zvaničnim posjetiocima i javnosti
 - ◆ Ako se vrši pretres vozila, treba da postoje korak po korak instrukcije o tome kako taj pretres treba da bude izvršen
 - ◆ Ako je utvrđen pretres ćelija, onda treba da postoje detaljne instrukcije o tome kako se vrši pretres ćelija.
- ◆ Saglasnost treba da bude postignuta u pogledu minimalne učestalosti za pretres svakog prostora, t.j.:
 - ◆ Ćelije = mjesečno
 - ◆ Radionice = mjesečno
 - ◆ Biblioteka = mjesečno
 - ◆ Ograda perimetra / zid = dnevno i kao dio patroliranja
 - ◆ Dvorište za vježbu = prva stvar ujutro i svakog perioda vježbanja*
 - ◆ Tokom perioda vježbanja i kretanja zatvorenika treba da budu operativne i patrole u vanjskom perimetru.
- ◆ Zaposleni treba da zadrže pravo da pretražuju svaki prostor / lice u bilo koje vrijeme, sa razumnom sumnjom.

Ovo treba da bude urađeno u svim slučajevima u kojima je utvrđena bezbjednosa procedura, samo ukoliko je postavljen “standard”, sistem može pojedince smatrati odgovornim za neispunjavanje standarda.

- ◆ Sve ustanove treba da izrade strateški dokument o pretresu koji utvrđuje sljedeće:
 - ◆ koja vrsta pretresa treba da se vrši
 - ◆ kada treba da se vrši
 - ◆ gdje treba da se vrši
 - ◆ gdje treba da bude zabilježen
- ◆ O svakom pretresu treba sastaviti zapisnik i isti dostavljati direktoru jednom nedjeljno

Fizička bezbjednost

Uspješno funkcionisanje bezbjednog zatvora počiva na višeslojnom pristupu bezbjednosti, koji opet počiva na fizičkoj sigurnosti koju pružaju zgrade i ograđivanje zona.

Svaki fizički sloj treba da bude podržan proceduralnim bezbjednosnim mjerama koje obezbjeđuju da isti djeluju kao granica.

Čelije

Čelije treba da budu provjeravane na dnevnoj bazi u vidu provjere strukture. Prozori, zidovi i ćelije treba da budu provjereni i nakon što je izvršeno, isto se potvrđuje potpisom u knjizi provjere strukture ćelije.

Jedinica

Struktura pojedinačnih smještajnih jedinica, zidovi, prozori i brave, treba da budu provjerene dnevno.

Krilo

Krilo (veća smještajna jedinica) treba provjeravati dnevno, kao što je gore navedeno.

Zona

U zatvorima koji su podjeljeni na zone (Podgorica), zone treba dnevno provjeravati za slučaj bilo kakvog narušavanja ili predmeta koji su mogli biti ubačeni preko zida.

Mjesto (Spoljašnji zid perimetra)

Spoljašnji perimetar treba provjeravati dnevno, iznutra i izvana, za slučaj bilo kakvog neovlaštenog pristupa, narušavanja ili ubacivanja nedozvoljenih predmeta.

Dinamička sigurnost

Dinamička sigurnost je polje sigurnosti koje omogućava da sva sigurnosna odjeljenja postanu "proaktivna", a ne kao u većini slučajeva, "reaktivna" na događaje.

Principi dinamičke sigurnosti počivaju na uspostavljanju komunikacijskih kanala kojima se prenose informacije do centralnog mjesta. To centralno mjesto je sigurnosno odjeljenje u kojem se informacije procjenjuju i vrednuju u odnosu na postojeće bezbjednosne informacije. Navedeni tok informacija trebalo bi da ide u oba pravca, omogućujući bezbjednosnom odjeljenju da obezbijedi da zatvorenici žive i da osoblje radi u sigurnom okruženju.

Dinamička sigurnost je treći stub koji omogućuje efektivno i bezbjedno zatvorsko okruženje za one koji rade i one koji izdržavaju kaznu zatvora. Bez sadejstva sva navedena tri elementa uvijek postoji rizik od narušavanja reda i nemira.

Koji su pozitivni efekti dobre 'dinamičke sigurnosti' na radnom mjestu?

- ◆ Više prikupljanja bezbjednosnih informacija u cilju smanjenja bjekstva ili nediscipline.
- ◆ Unaprijeđeni odnosi između zatvorenika i osoblja.
- ◆ Bezbjedniji režimi uz smanjen broj napada na osoblje i zatvorenike.
- ◆ Bolji nadzor nad zatvorenicima koji su skloni samopovređivanju ili samoubistvu.
- ◆ Doprinosi jačanju autoriteta osoblja.
- ◆ Redukuje učestalost maltretiranja.
- ◆ Doprinosi održavanju veza između odjeljenja, kao i protok informacija.
- ◆ Doprinosi promovisanju poštovanja različitosti i pristojnosti, pokazivanjem razumijevanja za potrebe zatvorenika.

Važno: koji su rizici slabe ili nepostojeće dinamičke sigurnosti:

- ◆ Nedostatak informacija nosi mogućnost većeg broja bjekstava i više nediscipline.
- ◆ Loši odnosi između zatvorenika i osoblja stvaraju više neprijateljsko okruženje.
- ◆ Učestalost napada, samopovređivanja, pokušaja samoubistava.
- ◆ Teškoće u obavljanju dnevnih rutina kao rezultat nedostatka saradnje.
- ◆ Učestalost zastrašivanja i maltretiranja.
- ◆ Smanjenje toka bezbjednosnih informacija.

Operativni uslovi za stvaranje i održavanje dinamičke sigurnosti:

- ◆ **Dobri odnosi** – sa zatvorenicima, osobljem, odjeljenjima, spoljnim službama i svim licima koja dolaze u objekat.
- ◆ **Konstruktivni režim** – u kojem se zatvorenicima daje mogućnost da razviju potrebu za učenjem ili socijalnom interakcijom, kao i da budu u stanju da rade na svom prestupničkom ponašanju, kao pripremi za svoje konačno puštanje na slobodu.
- ◆ **Sigurno okruženje** – okruženje koje pruža sigurno i bezbjedno mjesto za život zatvorenika i rad osoblja, ne gubeći iz vida zahtjev za zaštitom javnosti držanjem u zatvoru onih koje je sud tu uputio.
- ◆ **Sve što smanjuje želju za bjekstvom** – potreba za uspostavljanjem režima u kojem se zna šta se događa u svakom trenutku. Gdje zatvoreniku pružamo sigurno okruženje u kojem može da radi u susret svom konačnom otpustu time što će mu se dati mogućnost konstruktivnog i smislenog rada. Održavanjem porodičnih veza i pružanjem zdravog svakodnevnog života time što će se obezbijediti mogućnosti za fizičke aktivnosti i zdravu ishranu.
- ◆ **I konačno, ohrabrivanje osoblja da se prema zatvorenicima ophode s poštovanjem i obzirom kada god je to moguće.**

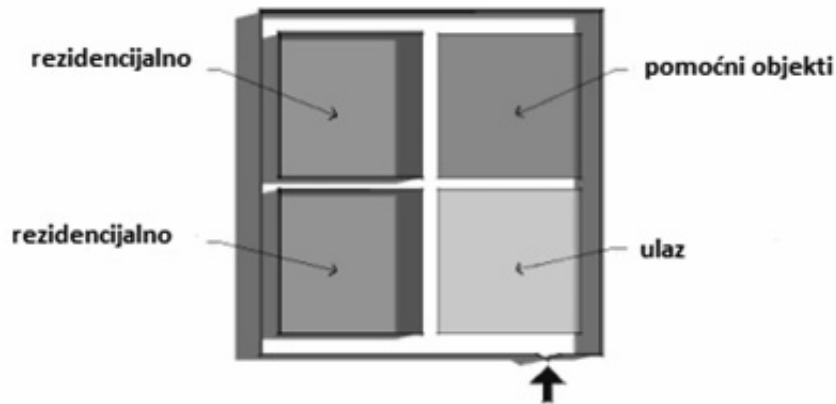
Napomena

- ◆ U slučaju ugovaranja izgradnje novih zatvorskih zgrada, od arhitekata/graditelja treba tražiti dostavljanje makete novog zatvora zatvorskoj službi. Navedna maketa se zatim može koristiti za planiranje reagovanja na nepredviđene događaje (bjekstvo, požar, pobuna) i raspoređivanje specijalizovanog osoblja.

Razmatranja u vezi sa projektovanjem

Projektovanje

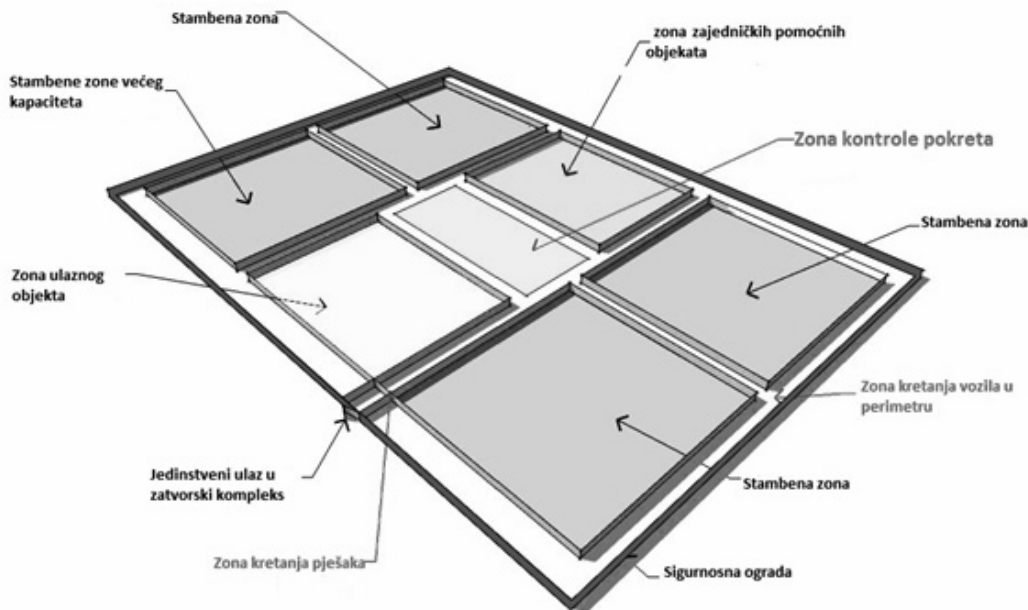
Projektovanje zatvora napreduje kao što se i svaki razvoj odvija. Međutim, principi ostaju isti: obezbjeđivanje smještaja koji ispunjava međunarodne standarde i odražava stepen rizika koji predstavljaju lica koja su u njemu smještena. Projekat treba da odražava usklađenost sa Standardnim minimalnim pravilima Ujedinjenih nacija za postupanje sa zatvorenici, ažurirana 2015. godine, poznata kao Mandelina pravila (Vidi dodatak).

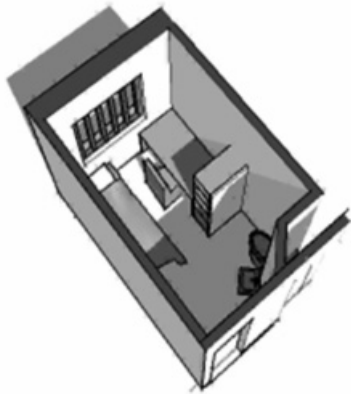
Stoga svaki projekat mora biti u mogućnosti da obezbijedi sve te elemente kao minimum, a kako bi odražavao stepen investiranja, on mora da prevaziđe navedene uslove kako bi investiciju učinio održivom u budućnosti.

Ovaj dijagram prikazuje komponente koje su neophodne za funkcionalni zatvor.

Projekat se može dalje razvijati kako bi se odražavao tipove zatvorenika koji će biti smješteni u njemu.

Svaki odjeljak je zaštićen i odvojen kako bi omogućio maksimalnu kontrolu, ali istovremeno da omogući različite nivoe sigurnosti unutar svake smještajne jedinice.

Same ćelije treba da budu projektovane tako da omogućuju modularno sastavljanje, čime se skraćuje vrijeme izgradnje.

Ovo je primjer modularne jednokrevetne ćelije koja se može replicirati u čitavom zatvoru i po potrebi proizvesti izvan zatvora.

Moderan dizajn treba da bude u skladu sa ekološkim principima u okviru Green Case, uloge Vlade i ostvarivanja benefita.

Pored običnih ćelija, izgradnja drugih tipova ćelija/ posebne jedinice bi bile uključene u projekat:

- ◆ Ćelije sa pristupom za lica sa invaliditetom
- ◆ Izolacione ćelije
- ◆ Posebna jedinica visoke bezbjednosti, za posmatranje
- ◆ Jedinica za zdravstvenu zaštitu
- ◆ Administracija
- ◆ Sobe za obavljanje vjerskih molitvi
- ◆ Praonica za veš
- ◆ Kuhinja
- ◆ Pekara
- ◆ Radionice za održavanje

- ◆ Obrazovanje, uključujući biblioteku
- ◆ Sobe za posjete
- ◆ Ulaz sa kapijom (za vozila i pješake)
- ◆ Prostorije za posjete advokata
- ◆ Prostorije za posjete sa povećanim stepenom bezbjednosti
- ◆ Programске prostorije i prostorije za evaluaciju

Okolina

IZAZOVI UPRAVLJANJA

Projekti moraju doprinositi održivom razvoju i zaštiti životne sredine, kao ključni prioritet.

To treba da se postigne balansiranjem između trenutnih potreba javnosti i odgovornosti prema budućim naraštajima. Odgovornost projekata češće počiva u ministarstvima ekonomije, finansija ili saobraćaja, a ne u ministarstvima za zaštitu životne sredine. Ova ministarstva nisu dovoljno upućena u pitanja životne sredine, dok ministarstva koja se bave zaštitom životne sredine često nemaju razumijevanja za ekonomsku i poslovnu osnovu projekta.

Autor je zahvalan Arhitektama Alex Polson (Alex Poulsen Architekter A/S Denmark) za njihov doprinos nacrtu specifikacije u ovom dijelu.

Projektant zatvora treba, gdje je to potrebno, pomoći izvođaču radova i preduzeti mjere predostrožnosti prilikom izgradnje i montaže odabirom rješenja koja mogu izdržati habanje, vandalizam i, ukoliko je moguće, minimizirati rizik od bijega. Naglasak stoga mora biti na fasadama, prozorima i spoljnjim vratima, unutrašnjim dijelovima uključujući vrata i zidove koji okružuju ćelije i druga područja gdje zatvorenici mogu ostati sami čak i na kratko vrijeme. Sve instalacije u ćelijama i jedinicama moraju biti ugrađene i zaštićene od neovlaštenog rukovanja. To podrazumijeva da sva toplotna i sanitarna postrojenja moraju biti osigurana od skidanja, a svi ventili i ostali dijelovi kojima se rukuje moraju biti obezbijeđeni i izvan dosega zatvorenika. U ćelijskim električnim instalacijama kao standard se uzimaju iste kao u domaćinstvima s obzirom da utičnice i drugi izlazi nisu interno povezani zajedničkim cijevima ili kablovima. Izgradnja mora osigurati da ne postoje otvori, pukotine ili spojnice, koji bi mogli služiti kao skrovišta, čak i za vrlo male predmete (drogu i oružje). U prostorijama gdje borave zatvorenici ne smije biti mekih spojnica. Sve građevinske komponente moraju se montirati - ako je moguće skriveno - kako se demontiranje ne bi moglo izvršiti bez posebnih alata i da se građevinski elementi ne bi mogli koristiti kao oružje. Treba spriječiti mogućnost skidanja krila vrata. Sve ćelijske površine treba da budu glatke, nelomljive i otporne na vatru. Spušteni plafoni i tapete nisu prihvatljive.

Preporuke date u narednim odjeljcima odnose se na izgradnju zatvora uopšteno, i ne sadrže zahtjeve lokalnih vlasti, zakona, građevinskih propisa, normi itd. koji se moraju ispuniti.

- ◆ Sve komponente i materijali moraju biti robusni i odobreni od strane lokalnih vlasti za namjeravanu upotrebu.
- ◆ Zamjena građevinskog materijala koji se koristi bi trebala biti moguća u periodu od 10 godina, a servisiranje i isporuka rezervnih dijelova bi trebala biti moguća u roku od 48 sati.
- ◆ Izbor metoda gradnje i građevinskih komponenti se treba donijeti uzimajući u obzir troškove gradnje, troškove održavanja i jednostavnost zamjene komponenti, kao i roka trajanja i uticaja komponenti koje se koriste u izgradnji na životnu sredinu.

Projektna specifikacija i uputstvo za korišćenje treba da obuhvata sljedeće elemente:

Osnovne građevinske komponente:

- ◆ Spoljni zidovi
- ◆ Unutrašnja ograda

Treba napraviti sterilno područje podizanjem unutrašnje ograde, na 5 ili 6 metara od zida. Ograda treba biti 5,5m visoka i sačinjena od mreže visoke sigurnosti.

Svaki panel žičane ograde treba da se preklapa na svakom stubu ograde i da bude obezbijeđen žičanom trakom u cijeloj dužini, šarafima sa zaobljenim glavama i sigurnosnim maticama tipa 'permacone'.

- ◆ Unutrašnji zidovi
- ◆ Građevinskotehnički sistem

U pogledu nove izgradnje, projektanti treba da uzmu u obzir najprihvatljivija i najekonomičnija rješenja, kao što su montažni (gotovi) elementi za: spoljašnje i unutrašnje zidove – ploče sa toplotnom/zvučnom izolacijom i WC jedinice (preporučuje se upotreba montažnih modularnih toaleta kao ekonomična rješenja i dobri završni radovi površina), bez dodatne obrade (gletovanja) za završne radove na površinama. Upotreba polu-gotovih ploča kako bi se izbjeglo šalovanje, a dodatna obrada plafona gletovanjem se takođe preporučuje.

- ◆ Krovovi

Dopunske građevinske komponente

- ◆ Dodaci na spoljnim zidovima: prozori I vrata uključujući zastakljivanje

Prozori i spoljašnja vrata treba odrediti u skladu sa stepenom bezbjednosti u svakoj jedinici. Taj stepen treba neposredno da odražava stepen rizika koji predstavljaju zatvorenicima koji će živjeti u tim jedinicama. Stepem rizika i kasnija sigurnosna kategorija ne treba da utiče na zahtjev ispunjavanja standarda Evropske unije i međunarodnih standarda.

- ◆ Prozori u prostorijama za osoblje
- ◆ Prostorije za osoblje koje gledaju na javni prostor
- ◆ Prostorije za osoblje bez prisutnih zatvorenika
- ◆ Prozori u zajedničkim prostorijama za zatvorenike
- ◆ Prozori u ćelijama

Izgradnja standardizovanih prozora u ćelijama

- ◆ Vanjska vrata
- ◆ Oblaganje podova
- ◆ Oblaganje podova u zajedničkim prostorijama.
- ◆ Oblaganje podova u prostorijama za osoblje kao što su kancelarije i prostorije za stražare.
- ◆ Prioritet oblaganja podova u kuhinjama i perionicama
- ◆ Oblaganje podova u radionicama i glavnim skladišnim prostorima

Dodaci na unutrašnjim zidovima - vrata

Sva vrata i pregradni zidovi moraju biti u skladu sa bezbjednosnim propisima i propisima o zvučnoj izolaciji. Pregrade i vrata u zajedničkim prostorijama treba da budu što je moguće transparentnije. Specifikacije treba da obuhvataju:

- ◆ Vrata u prostorijama za osoblje.
- ◆ Vrata u tuš kabinama za osoblje.
- ◆ Vrata u prostorijama kojima pristup imaju zatvorenici
- ◆ Vrata u prostorijama za slobodne aktivnosti i u zajedničkim prostorijama

Brave

Brave treba postaviti u skladu sa sigurnosnim specifikacijama klijenta; brave sa manuelnim zatvaranjem su praktičnije za prostorije za osoblje i zatvorenike.

Za relevantne primjere upotrebe modularne brave u zatvorskom okruženju vidjeti referentni proizvod na sljedećim sajtovima:

www.assa.co.uk/en/site/assacouk/Products1/?groupId=644144

<http://www.clcsltd.co.uk/en/site/clcs/>

Elektronsko upozorenje da su vrata zaključana ili otključana koje šalje signal u glavnu kontrolnu sobu (grafički interfejs) treba da bude instalirano u svim prostorijama za zatvorenike.

Specifikacija treba da obuhvata sva područja kao na primjer:

- ◆ Vrata na ćelijama

U fazi idejnog projekta klijent će odlučiti- na prijedlog projektantskog tima- smjer otvaranja vrata, vrstu okova kao i da li je potreban otvor za nadzor. Detalji dizajna vrata ćelija i izbor okova trebaju biti određeni u fazi idejnog rješenja u dogovoru sa klijentom uzimajući u obzir šta može biti proizvedeno, isporučeno i održavano u Crnoj Gori.

- ◆ Plafoni
- ◆ Površine unutrašnjih zidova

Sanitarne instalacije

Ako cijevi za snabdjevanje nisu ugrađene, sve cijevi se moraju zaštititi od vandalizma, tako da ni jedan dio instalacije ne može biti odlomljen i upotrijebljen kao oružje protiv nekoga od osoblja ili drugih zatvorenika. Sve dovodne cijevi za grijanje, vodu itd. u ćelijama treba da budu kontrolisane spolja – po mogućnosti zaštićene u stubu ili u cijevi kako bi se omogućilo pojedinačno isključivanje u slučaju kvara (održavanje) ili u slučaju oštećivanja instalacija u ćelijama koje može prouzrokovati štete u zgradi.

S obzirom da sanitarno habanje spada među najskuplje rezidualne troškove, projektno rješenje treba da ide u pravcu robusnog rješenja, a ne najjeftinijeg rješenja. Primjer navedenog se može naći na sljedećem linku:

<http://www.wallgate.com/>

Voda i sanitarna postrojenja

Ugrađene (skrивene) dovodne cijevi za toalete, umivaonike i tuš kabine u svim sanitarnim prostorijama za zatvorenike moraju biti odabrane u cilju lakšeg održavanja i izbjegavanja vandalizma. Podni odvod u tuš kabinama mora biti osiguran sigurnosnim vijkom kako bi se spriječilo sakrivanje nedozvoljenih predmeta u odvodnom sistemu.

Dovod tople i hladne vode za umivaonike i tuševe će biti regulisan elektronskim nisko-naponskim rješenjem 'na dugme' kojim se aktivira magnetni ventil na određeni vremenski period. Voda za tuševe će biti unaprijed pomiješana i dovod za umivaonike treba biti i pomiješana (mlaka) i hladna (jedan izlaz, dva dugmeta). To štedi vodu i sprječava štete usljed preliivanja vode iz otvorenih slavina. Tuš mora biti otporan na vandalizam, i ugrađen u zid (Tonik Jet).

Referentni proizvodi se mogu naći na linku:

www.macdonaldindustries.co.nz/Site/ViewItem.aspx?pageModuleItemId=1152117

Opisani sistemi su dostupni kao standardne instalacije slične onima koje se koriste za tuševe u javnim bazenima. Kao primjer pogledati: www.ribaproductselector.com - Tempostop ugradne kontrolne jedinice - i www.radacontrols.com za instalacije otporne na vandalizam i vremenski regulatori protokaa pogodni za zatvore.

- ◆ Hlađenje

U normalnim okolnostima hlađenje treba da bude obezbijeđeno u kontrolnim prostorijama budući da je u njima prisutno osoblje 24 sata na dan, i zbog velikog broja kompjutera i monitora. Ovo treba procijeniti tokom faze idejnog rješenja, kada se odlučuje o lokaciji za instalacije.

◆ Grijanje

Grijanje ćelija može da se sprovede kao grijanje na bazi radijatora. Korišćenje sistema radijatora zahtjeva ugrađene (skriveno) dovodne cijevi i radijatore od livenog gvožđa sa manuelnim termostatima ("uobičajeni tip" za održavanje) koji održava individualnu/željenu temperaturu prostorije i pomaže smanjenje potrošnje električne energije.

◆ Ventilacija

Neophodno je uspostaviti glavni odvod u toaletima/tuševima (dovod svježeg vazduha ispod vrata toaleta) kako bi se umanjio neprijatan miris i vlaga iz prostorije sa tuševima. Ventilacioni sistem će biti ugrađen u svim sanitarnim prostorijama, kuhinji, pekari i perionici kako bi se regulisao miris i vlaga. Ventilacioni sistem obuhvata instalacije i opremu koja snabdijeva svježim vazduhom prostore kojima je potrebna ventilacija, a izvlači vlažni/zagađeni vazduh.

Elektronske instalacije - IT

Opšti preduslovi

U skladu sa modernim dizajnom, sve ćelije treba da imaju razvedenu struju koja će osigurati rasvjetna tijela i utičnice za dodatnu opremu. Treba da postoji dovoljno utičnica u ćeliji koje će odgovarati broju zatvorenika koji borave u njoj. Specifikacije treba da obuhvataju:

◆ Instalacije visokog napona

Rezervni generator će biti predviđen projektom, koji će obezbjeđivati električnu energiju u objektu u slučaju nestanka struje.

- ◆ Elektronika i instalacije niskog napona
- ◆ Telekomunikacijski sistem
- ◆ Sistem za internu komunikaciju / desk za internu komunikaciju
- ◆ Transport - liftovi

Treba razmotriti da projekat predvidi i ugradnju liftova. Područja kojima je potreban lift su:

- ◆ Recepcija (prijemno odjeljenje)
- ◆ Jedinica za zdravstvenu zaštitu
- ◆ Porstorije u kojima postoji potreba da se smjeste osobe sa invaliditetom ili onesposobljeni zatvorenici.

Sistem upravljanja zgradom

Projekat treba da obuhvati kompjuterizovani sistem upravljanja zgradom. Iz sigurnisnih razloga alarm i nadzorni sistem ne smiju biti integrisani u sistemu upravljanja zgradom.

Alarmni sistem i sistem nadzora

◆ Sistem za upravljanje bezbjednošću

Prijekat treba da omogući sistem sigurnosnog nadzora za upravljanje tehničkom opremom za alarm i za video nadzor. Za upravljanje tehničkim alarmom i uređajima za video nadzor biće instaliran sistem za upravljanje bezbjednošću.

Bezbjednosni sistem, gdje god je to moguće, treba da ima alarmni sistem koji obuhvata:

- ◆ sistem detekcije vatre I dima
- ◆ sistem za prijavu opasnosti
- ◆ sistem detekcije u spoljnjem perimetru (sterilnoj zoni i prilaznim putevima)
- ◆ sistem detekcije u unutrašnjem perimetru (sterilnoj zoni)
- ◆ alarmno svjetlo - reflektore
- ◆ alarmni sigurnosni sistem za osoblje
- ◆ sistem video nadzora
- ◆ kontrolu pristupa
- ◆ pristup sistemu interne komunikacije
- ◆ sistem interne komunikacije među ćelijama
- ◆ detektovanje mobilnih uređaja i ometanje signala (opciono)
- ◆ elektronski detektor pokreta (hodnici u svim smeštajnim krilima)
- ◆ sistem kontrole brava
- ◆ sistem međusobno povezanih brava (glavno pristupno područje za pješake i ustave)
- ◆ sistem kontrole zaključavanja
- ◆ važni indikatori opasnosti i stanja

Sigurnosni podsistemi

Specifikacija treba da obezbijedi smjernice za:

◆ Sisteme za detektovanje u unutrašnjem i vanjskom perimetru.

Treba razmotriti sisteme detektovanja u vanjskom i unutrašnjem sigurnosnom području.

- ◆ Na liniji perimetra (ograda, zid I td.)
- ◆ Pod zemljom do perimetra
- ◆ Na zemlji do perimetra

Izbor rješenja zavisi of tipa zemljišta, vrste ograde i vrste zida. Takođe vremenske prilike tokom godine su bitan faktor kod odabira rješenja.

- ◆ glavna kontrolna soba.
- ◆ alarmno svjetlo- reflektori u kompleksu
- ◆ alarmni sigurnosni sistem za osoblje
- ◆ sistem video nadzora

Sve kamere će biti povezane sa digitalnim sistemom za snimanje i skladištenje.

Druge oblasti

- ◆ Kontrola pristupa

Instalacije za kontrolu pristupa treba da budu definisane u fazi idejnog projekta.

- ◆ intercom sistem pristupa
- ◆ intercom sistem za ćelije (sistem pozivanja ćelija)

Sistem komunikacija između soba obuhvata sve zatvorske zgrade, od glavne kontrolne sobe u kojoj će se nalaziti prostorija za server za sistem komunikacije među ćelijama. Svi pozivi i odgovori će biti digitalno bilježeni u sistemu.

- ◆ Sistem za detektovanje mobilnih telefona i ometanje signala

Sistem za detektovanje mobilnih telefona i ometanje signala se može instalirati u skladu sa odgovarajućim propisima u novom zatvoru. Ovo će biti razjašnjeno u fazi idejnog projekta.

- ◆ Elektronski sistem za detektovanje pokreta
- ◆ Sistem kontrole brava
- ◆ Sistem međusobno povezanih brava (glavno pristupno područje za pješake i rampa za vozila)
- ◆ Kontrolni sistem za zaključavanje

Sistem rukovođenja ključevima i sistem mobilnog skladištenja za osoblje će biti ustanovljen, gdje će ključevi zatvorskih službenika biti skladišteni u sefovima koji će biti pod nadzorom. Sefovi bi mogli biti opremljeni stanicama za punjenje mobilnih uređaja sistema sigurnosti lica.

Ostala bezbjednosna oprema:

- ◆ Rentgenski uređaji
- ◆ Prolazi za detekciju metala (portali)

Inventar i oprema

Isporuka i montaža slijedećih kategorija inventara i opreme predviđena je u fazi projektovanja.

- ◆ Sigurnosna i IT oprema
- ◆ Telekomunikaciona oprema
- ◆ Električna oprema
- ◆ Mehanička i termo-tehnička

- ◆ Hidro-tehnička oprema
- ◆ Medicinska oprema
- ◆ Zatvorski namještaj i oprema
- ◆ Kuhinjska i pekarska oprema
- ◆ Oprema za radionicu i perionicu
- ◆ Oprema za pejzažno uređenje

Osporavanje kulture imuniteta i neprofesionalnog ponašanja

Suprotstavljanje “atmosferi nekažnjivosti i neprofesionalnog ponašanja” mora biti učinjeno kroz obuku zaposlenih i direktnim suprotstavljanjem svakom primjeru koji je predstavljen.

Treba da postoje dvije ciljne grupe, prva su stražari, a druga su rukovodeća lica. Obje grupe treba da prođu osnovnu obuku o očekivanjima u pogledu njihovog ponašanja i o sankcijama u slučaju da se ne ponašaju profesionalno.²⁸

- ◆ Kodeks ponašanja treba preispitati kao dio petogodišnje strategije, u okviru radne grupe i po potrebi uz vanjske eksperte.
- ◆ Kodeks ponašanja treba da se temelji na principu nulte tolerancije’
- ◆ Novi kodeks treba da se izradi u formatu veličine kreditne kartice i da se podijeli svim službenicima da ga uvijek nose sa sobom.
- ◆ Svo osoblje treba da prođe obuku o novom kodeksu
- ◆ Svo osoblje treba da prođe obuku o podizanju svijesti o standardima minimalnih pravila EU i ljudskim pravima.
- ◆ Obuka cjelokupnog osoblja o prevenciji i smanjenju koruptivnih radnji
- ◆ Treba organizovati trening trenera

Rukovodeća lica treba dodatno obučiti u sposobnosti da se suprotstave svakom neprofesionalnom ponašanju i da se smatraju odgovornima ako u tome ne uspiju.

Trebalo bi razmotriti mogućnost uspostavljanja Info sobe za osoblje u okviru područja glavnog ulaza koja će biti dostupna osoblju koje dolazi u smjenu i odlazi. Svi nacionalni i lokalni propisi treba da budu dostupni unutar te prostorije uz kopije međunarodnih standarda i izvještaja.²⁹

Treba osnovati Odjeljenje za unutrašnju bezbjednost u obje zgrade, sa specijalno osposobljenim stražarima³⁰ i uvesti sistem izvještavanja o sigurnosnim informacijama. Poštansko sanduče treba postaviti u info sobu kako bi osoblje moglo ubaciti bilješke vezane za bilo koju informaciju koju žele dostaviti obezbjeđenju. Ključ od ovog sandučeta treba da bude kod obezbjeđenja. Viši službenik u okviru odjeljenja za bezbjednost treba da izvještava direktora na dnevnoj bazi.

Ovo ostaje univerzalni izazov za sve zatvorske sisteme. Iskorjenjivanje neprofesionalnog ponašanja, uvođenje i dugoročno održavanje kulture unapređenja standarda i primjene standarda minimalnih pravila EU i ljudskih prava.

U prilog procesima koji su prikazani u poglavlju 7 treba uvesti upravljanje radnim učinkom.³¹ Postojeći sistem nije organizovan na način da nadzire sofisticirani sistem upravljanja učinkom, ali može da postavi niz osnovnih mjera koje se vremenom mogu nadograditi.

²⁸ Preporuka

²⁹ Preporuka

³⁰ Preporuka (Sigurnosni Portokol)

³¹ Preporuke

Preporuke i savjeti

Preporuke

- ◆ Treba ustanoviti komunikacijsku strategiju za Službu (2)
- ◆ Treba osmisliti izjavu o viziji za Službu i objaviti je (3)
- ◆ Treba uzeti u obzir mogućnost korišćenja pasivnih pasa u svrhu otkrivanja droge koji će biti dopuna trenutnim aktivnim psima. (6)
- ◆ Treba uspostaviti protokol za pretres zatvorskih ćelija u potrazi za drogom (7)
- ◆ Zapisnici o izvršenom pretresu treba dostavljati direktoru na potpis na sedmičnom nivou. (8)
- ◆ Treba organizovati radionice za viša rukovodeća lica (14)
- ◆ Uloge direktora i pomoćnika direktora treba da budu dio tematike radionica (15)
- ◆ Obuka o uloji direktora i pomoćnika direktora u održanju standarda (17)
- ◆ Minimalni nivo osnovnih kompetencija za osoblje (22)
- ◆ Upravnici zatvora treba da budu odgovorni za funkcionisanje zatvora u njihovoj nadležnosti (25)
- ◆ Formiranje odjeljenja za bezbjednost u svakom zatvoru (28)
- ◆ Uvođenje izvještaja o bezbjednosnim informacijama i poštanskih sandučadi (29)
- ◆ Ključevi od poštanskog sandučeta bi trebalo da stoje kod obezbjeđenja (30)
- ◆ Uvođenje sistema upravljanja radnim učinkom

Najbolja praksa

- ◆ Uvođenje zajedničkog alata za procjenu rizika za osoblje zatvora i službenike za uslovnu slobodu (1)
- ◆ Svakodnevni obilazak zatvora Bijelo Polje od strane direktora (9)
- ◆ Komunikacija sa lokalnom policijom (10)
- ◆ Informacije temeljene na činjenicama dostavljaju se direktoru (12)
- ◆ Primjeri najbolje prakse se mogu vidjeti u oba zatvora

Savjeti

- ◆ Služba treba da razvije sopstvenu viziju koja odražava osjećaj svrhe i usmjerenja. Vizija treba osoblju da pruža motivaciju za obavljanje svakodnevnog rada
- ◆ Obuku iz dinamičke bezbjednosti treba sprovesti što je prije moguće
- ◆ Upotreba vijaka na vratima ćelija treba da se ukine što je moguće prije i ne treba da bude dio novog zatvorskog projekta. Predstavljaju opasnost i mogu izazvati gubitak života u slučaju hitne evakuacije
- ◆ Treba razmisliti o tome da se određeni broja ćelija obezbijede istim sigurnosnim sistemom zaključavanja i ohrabriti razmatranje tog rješenja

Zaključak

Svaka procjena crnogorskog zatvorskog sistema može biti potcijenjena malim brojem lica koja se nalaze u pritvoru. Međutim, to ne treba da bude slučaj, niti treba potcijeniti nalaze, već to treba vidjeti kao pravu priliku za razvoj funkcionalnog centra najbolje prakse u regionu.

Zatvorsku populaciju treba posmatrati kao postotak od ukupne populacije, sa tog stanovišta Crna Gora ima jednu od najbrojnijih zatvorskih populacija u regionu i suočava se sa još većim izazovom kada se mjeri prema postotku BDP-a. (Vidi tabelu).

Takođe smo obaviješteni da je Vlada odobrila budžet u iznosu od 15 miliona eura za izgradnju novog zatvora u Bijelom Polju. Na osnovu naše posjete navedenom zatvoru, to je dobro određen prioritet s obzirom da je tom zatvoru potrebna velika investicija da bi se doveo do prihvatljivih međunarodnih standarda. Zatvor se nalazi u centru grada graniči se sa stambenim objektima stanovništva (vidi str. 1).

Služba je na dobrom putu da napreduje iz postojeće pozicije. Postojeće radne prakse i standardi spadaju među najbolje koje sam imao priliku vidjeti u regionu. Tokom posjete Podgorici objašnjene su mi procedure pretresa za osoblje i posjetioce i lično sam iskusio proces pretresa (vidi str. 3).

Pretres je izvršen na profesionalan način i obuhvatao je sve trebalo da se uradi u toku fizičkog pretresa. Rečeno mi je da sva lica koja ulaze u zatvor, osoblje, posjetioци i zvanični posjetioци prolaze pretres. Smatram to primjerom najbolje prakse.

“Činjenica da se navedena praksa vrši izdvaja Crnu Goru od većine ostalih država u regionu.”

Takođe postoji potpuni nedostatak razumijevanja dinamičke bezbjednosti i njene uloge u održavanju zatvora sigurnim. Treba osmisлити obuku koja će pojasniti sistem dinamičke bezbjednosti i kako se ona svakodnevno realizuje. U dodatku se nalazi kratko objašnjenje dinamičke bezbjednosti.

Osoblje na svim nivoima trebalo bi da bude uključeno u koncipiranje novog zatvora, kako u pogledu projekta tako i u pogledu praksa rada koje bi trebalo da budu usredsrijeđene na rehabilitaciju, obrazovanje i resocijalizaciju. Novi zatvor takođe pruža priliku za ustanovljavanje komunikacijske strategije za Službu, koja bi bila namijenjena svim zainteresovanim stranama. Sistem krivičnog pravosuđa treba da čine pojedinačni akteri, ali sistem treba da bude integralan. Nedostatak javne svijesti o alternativnim sankcijama treba prekinuti koristeći interesovanje koje se pojavilo zbog izgradnje novog objekta. Cilj Službe za uslovnu slobodu i zatvorskog sistema je smanjenje broja povratnika učinilaca krivičnih djela, a novi zatvor mogao bi pružiti platformu za obrazovanje i informisanje.

Dodatni izvori informacija:

Kancelarija UN za projektne usluge, (UNOPS) i tehničke smjernice za projektovanje zatvora

https://www.unops.org/SiteCollectionDocuments/Publications/TechnicalGuidance_Prison-Planning.pdf

Sistemi upravljanja vodama

<http://www.wallgate.com/>

Dodaci

- A. Regionalna zatvorska populacija po državama
- B. Izvještaj o sastancima
- C. Standardi rada

A. Regionalna zatvorska populacija (Tabela 1)

*Na 100,000 stanovnika

Balkan					
Država	Zatvorska populacija Ukupno	Datum	Procijen- jena na- cionalna populacija	Stopa/ procenat zatvorske populacije	Trendovi
Albanija	5,455	9.15	2.89	189	2001 = 3,053 99 2005 = 4,356 139 2010 = 4,750 148
Federacija Bosne i Hercegovine	1,722	31.12.14	2.35m	73	2001 = 1,041 45 2006 = 1,435 62 2010 = 1,714 75
Bosna i Hercegovina, Republika Srpska	940	31.12.14	1.32m	71	2001 = 849 61 2005 = 955 68 2010 = 1,046 76
Hrvatska	3,763	31.12.14	4.23	89	2000 = 2,027 45 2005 = 3,022 68 2010 = 4,891 110
Kosovo	1,816	1.10.14	1.81m	100	2000 = 227 11 2005 = 1,189 58 2010 = 1,333 61
Makedonija	3,034	10.14	2.07m	147	2000 = 1,178 59 2005 = 1,844 90 2010 = 2,516 122
Crna Gora	1,083	9.14	621,900	174	2000 = 664 108 2005 = 812 130 2010 = 1,457 235
Srbija	10,500	4.15	7.1m	148	2000 = 6,160 82 2005 = 8,078 109 2010 = 11,211 155
Slovenija	1,511	25.05.15	2.06m	73	2000 = 1,148 58 2005 = 1,159 58 2010 = 1,304 64

B. Zapisnici sa sastanaka

Datum: 6. februar 2017.

Mjesto: Zatvor Podgorica

Prisutni:

Ime	Pozicija / Organizacija
Miljan Perović	Direktor ZIKS-a
Graham Johnson	Ekspert za zatvore
Darko Ivanović	Građanska alijansa
Zoran Vujičić	Građanska alijansa

Teme sastanka:

- ◆ Opšta perspektiva prema ocjeni direktora i njegovi planovi za budućnost službe
- ◆ Direktorova vizija u pogledu službe
- ◆ Projekat predloženog novog zatvora u Bijelom Polju
- ◆ Prijedlog za novu ogradu perimetra i problem blizine stambenih objekata stanovištva
- ◆ Prijedlozi za novi ulazni kompleks
- ◆ Budžet
- ◆ Broj zatvora
- ◆ Broj osoblja
- ◆ Nivoi upravljanja osobljem
- ◆ Nova vozila
- ◆ Trogodišnja strategija koju je usvojila Vlada

Datum: 6. februar 2017.

Mjesto: Podgorica Zatvor

Prisutni:

Ime	Pozicija / Organizacija
Sladjan Raičković	Pomoćnik direktora zatvora
Graham Johnson	Ekspert za zatvore
Darko Ivanović	Građanska alijansa
Zoran Vujičić	Građanska alijansa

Teme sastanka:

- ◆ Uloga zatvora
- ◆ Unapređenja

- ◆ Pružanje zdravstvene zaštite
- ◆ Nedostatak opreme
- ◆ Upotreba policijskih pasa
- ◆ Sigurnosne procedure
- ◆ Odjeljenje za majku i dijete
- ◆ Novi zakon kojim se reguliše upotreba elektro šok pištolja
- ◆ Postupak pretresa zatvorenika
- ◆ Postupak pretresa osoblja
- ◆ Sandučad za Ombudsmana
- ◆ Stručno usavršavanje stražara
- ◆ Predmeti dozvoljeni za držanje
- ◆ Strategija nasljeđa zamjenika direktora

Datum: 7. februar 2017.

Mjesto: Zatvor Bijelo Polje

Ime	Pozicija / Organizacija
Vesna Pavićević	Načelnica zatvora Bijelo Polje
Graham Johnson	Ekspert za zatvore
Darko Ivanović	Građanska alijansa
Zoran Vujičić	Građanska alijansa

Tema sastanka:

- ◆ Profil i iskustvo direktora
- ◆ Istorija osnivanja
- ◆ Nov razvoj zatvora
- ◆ Uloga direktora
- ◆ Dnevna rutina
- ◆ Prikupljanje podataka i podaci temeljeni na dokazima
- ◆ Obilazak zatvora
- ◆ Ćelijski smještaj
- ◆ Nada za novi zatvor
- ◆ Izazovi slabe bezbjednosti sadašnjeg zatvora

Zapažanja:

Zatvor u centru grada sa izazovima s kojima se susreću svi zatvori u rezidencijalnim oblastima. Otežavajuća okolnost je i to sto suiI muškarci I žene u istoj ustanovi. Vijci koji se još uvijek koriste na vratima ćelija treba da se uklone iz budućih zatvorskih projekata, s obzirom da mogu biti opasni u vanrednim situacijama.

Prisutni:

Ime	Pozicija / Organizacija
Šučko Baković	Ombudsman
Graham Johnson	Ekspert za zatvore
Darko Ivanović	Građanska alijansa
Zoran Vujičić	Građanska alijansa

Oblasti rasprave:

- ◆ Uloga kancelarije Ombudsmana
- ◆ Veza između kancelarije Ombudsmana i zatvorske službe
- ◆ Pristup osoblja Ombudsmana zatvorima
- ◆ Pristup zatvorenicima
- ◆ Opšti pregled napretka koji je služba ostvarila

c. Mandelina pravila

Ujedinjene nacije
A/RES /70/175

Generalna skupština - sedamnaesta sjednica
Agenda 106
Distr. Generalni 8. januar 2016

Odluke koje je usvojila Generalna skupština 17. decembra 2015

[o izvještaju Trećeg Komiteta (A/70/490)]70/175. Standardna minimalna pravila Ujedinjenih nacija o postupanju prema zatvorenicima (Pravila Nelsona Mandele)

Aneks

Standardna minimalna pravila Ujedinjenih nacija o postupanju prema zatvorenicima (Pravila Nelsona Mandele)

Uvodna napomena 1

Pravila koja slijede nijesu predviđena da detaljno opišu model sistema kaznenih institucija. Ovim pravilima namjerava se iznijeti ono što je opšteprihvaćeno kao dobar princip i praksa u postupanju prema zatvorenicima i upravljanju zatvorom, na osnovu opšte saglasnosti o modernom shvatanju i osnovnim elementima najadekvatnijeg sistema današnjice.

Uvodne napomene 2

- ◆ Imajući u vidu raznolikost pravnih, socijalnih, ekonomskih i geografskih uslova u svijetu, očigledno je da se pravila neće primjenjivati na svim mjestima u isto vrijeme. Pravila bi, svakako, trebala da posluže da podstaknu stalne napore u prevazilaženju praktičnih razlika u smislu njihove primjene, imajući u vidu da ona, kao cjelina predstavljaju minimalne uslove koje su Ujedinjene nacije prihvatile kao odgovarajuće.
- ◆ S druge strane, Pravila pokrivaju oblast u kojoj se misao konstantno razvija. Pravila nijesu osmišljena da spriječe eksperiment ili prakse, pod uslovom da su u skladu sa principima i da nastoje održati svrhu, što proizilazi iz teksta Pravila kao cjeline. Stoga će centralna uprava zatvora uvijek moći da opravda odstupanje od pravila.

Uvodne napomene 3

- ◆ Prvi dio Pravila pokriva opšte upravljanje zatvorima i primjenjiv je na sve kategorije zatvorenika, one koji su lišeni slobode po kaznenom ili građanskom pravu, neosuđene i osuđene, uključujući i zatvorenike koji su povrgnuti “sigurnosnim mjerama” ili korektivnim mjerama koje je naložio sudija.
- ◆ Drugi dio sadrži pravila koja su primjenjiva samo na posebne kategorije zatvorenika koji se spominju u svakom odjeljku. Ipak, pravila u odjeljku A koja se odnose na osuđene zatvorenike, biće jednako primjenjiva na kategorije zatvorenika koji se spominju u odjeljcima B, C i D, ukoliko nisu u suprotnosti sa pravilima koja se odnose na ove kategorije i ukoliko idu u njihovu korist.

Uvodne napomene 4

- ◆ Pravila nemaju svrhu da regulišu upravljanje institucijama koje su namijenje mladima, kao što su zatvori za maloljetnike ili popravni domovi, već se prvi dio može jednako primijeniti i u takvim ustanovama.
- ◆ Kategorija mlađih zatvorenika trebalo bi da obuhvati sve mlade ljude za koje su nadležni sudovi za maloljetna lica. Po pravilu, tako mladim licima ne bi trebalo izricati zatvorske kazne.

I Pravila za opštu primjenu

Osnovni principi

Pravilo 1

Sve zatvorenike treba tretirati s poštovanjem njihovog dostojanstva i njihovih vrijednosti koje su im svojstvene kao ljudskim bićima. Nijedan zatvorenik ne smije biti podvrgnut, kao što svi zatvorenici treba da budu zaštićeni od, torturi i ostalim surovim, neljudskim ili ponižavajućim tretmanom ili kažnjavanju, za što se nikakve okolnosti ne mogu koristiti kao opravdanje. Zaštita i sigurnost zatvorenika, osoblja zatvora, pružalaca usluga i posjetioca uvijek moraju biti zagarantovani.

Pravilo 2

- ◆ Pravila se moraju primjenjivati nepristrasno. Ne smije biti diskriminacije na osnovu rase, boje kože, pola, jezika, religije, političkih ili drugih uvjerenja, nacionalnog ili društvenog porijekla, imovinskog stanja, rođenja ili nekog drugog statusa. Religijska uvjerenja i moralna načela zatvorenika moraju se poštovati.
- ◆ Kako bi se načela zabrane diskriminacije stavila u praksu, uprava zatvora mora uzeti u obzir pojedinačne potrebe zatvorenika, naročito ranjivih kategorija u zatvorima. Neophodne su mjere za zaštitu i promovisanje prava zatvorenika sa posebnim potrebama, koje se neće smatrati diskriminatorskim.

Pravilo 3

Kazna zatvora i i druge mjere čiji je ishod izolacija ljudi od spoljašnjeg svijeta štetne su, što opravdava činjenica da se lišavanjem slobode tim ljudima oduzima pravo na samoodređenje. Stoga, zatvorski sistem neće, osim kada je neizbježno kod opravdanog odvajanja ili održavanja discipline, otežavati patnju koja je svojstvena takvim situacijama.

Pravilo 4

- ◆ Primarna svrha kazne zatvora ili sličnih mjera kojima se lice lišava slobode jeste da zaštiti društvo od kriminala i smanjenje recidivizma. Ovakve svrhe mogu se ostvariti jedino ukoliko se period trajanja kazne iskoristi na način koji će obezbijediti, koliko je moguće, reintegraciju tih lica u društvo nakon izlaska iz zatvora, tako da mogu da vode život u skladu sa zakonom i ako se mogu izdržavati.
- ◆ U tom smislu, uprava zatvora i ostale nadležne institucije treba da ponude obrazovanje, stručne treninge i posao, kao i ostale vrste pomoći koje su adekvatne i raspoložive, uključujući i one popravne, moralne, duhovne, društvene, zdravstvene i sportske prirode. Svi ti programi, aktivnosti i usluge trebalo bi da budu pružene u skladu sa postupanjem prema svakom zatvoreniku pojedinačno.

Pravilo 5

- ◆ Zatvorski režim trebalo bi da svede na minimum razlike između života u zatvoru i života na slobodi koje smanjuju odgovornost zatvorenika ili poštovanje dostojanstva zatvorenika kao ljudskih bića.
- ◆ Uprava zatvora treba da omogućí sve ustupke i prilagođavanja kako bi omogućili licima sa fizičkim, mentalnim ili drugim smetnjama u razvoju da imaju potpun i djelotvoran pristup životu u zatvoru na ravnopravnoj osnovi.

Vođenje dokumentacije zatvorenika

Pravilo 6

Na svim mjestima gdje su osobe zatvorene, treba da postoji standardizovan sistem za upravljanje dokumentacijom zatvorenika. Takav sistem može da bude u elektronskoj bazi podataka ili dnevniku sa numerisanim i potpisanim stranama. Procedure će služiti da obezbijede sigurnu kontrolu ili da spriječe neovlašćen pristup ili modifikovanje informacija u sistemu.

Pravilo 7

Nijedna osoba neće biti primljena u zatvor bez validnog naloga za izvršenje kazne. Prilikom prijema svakog zatvorenika, u sistem upravljanja dokumentacijom zatvorenika moraju biti unijeti sljedeći podaci:

- ◆ tačne informacije koje omogućavaju određivanje njegovog/njenog jedinstvenog identiteta, uz poštovanje pola zatvorenika na osnovu njegovog/njenog samoodređenja;
- ◆ razloge za zatvaranje i odgovorno tijelo, uz datum, vrijeme i mjesto gdje je hapšenje izvršeno;
- ◆ dan i sat prijema i otpusta, ali i mogućeg premještaja;
- ◆ vidljive povrede i pritužbe o lošem postupanju;
- ◆ inventar ličnih stvari;
- ◆ imena članova porodice, uključujući, gdje je to primjenjivo, imena djece, njihovo godište, mjesto i starateljski status;
- ◆ kontakt podatke u vanrednim situacijama i informacije o najbližoj rodbini zatvorenika.

Pravilo 8

Prilikom prijema u zatvor, sljedeće informacije moraju biti unijete u sistem upravljanja dokumentacijom, gdje je to primjenjivo

- ◆ podaci koji se odnose na sudski postupak, uključujući i datume sudskih ročišta i pravne zastupnike;
- ◆ inicijalna procjena i izvještaj o razvrstavanju;
- ◆ informacije o ponašanju i disciplini;
- ◆ zahtjevi i pritužbe, uključujući i izjave o mučenju ili nekom drugom okrutnom, nečovječnom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju, osim ako su povjerljive prirode;
- ◆ podaci o izricanju disciplinskih kazni;
- ◆ podaci o okolnostima i uzrocima povreda ili smrti i, u slučaju posljednjeg, podaci o mjestu posmrtnih ostataka.

Pravilo 9

Svi podaci iz pravila 7 i 8 moraju biti povjerljivi i biti dostupni samo onim licima koji zbog svojih profesionalnih odgovornosti moraju imati pristup ovakvim podacima. Svakom zatvoreniku mora biti odobren pristup podacima koji se odnosi na nju/njega, pri čemu se podaci mogu povrgnuti redigovanju u skladu sa zakonom. Zatvorenici će imati pravo da dobiju zvaničnu kopiju takvih zapisa pri njegovom/njenom otpustu.

Pravilo 10

Sistemi za upravljanje dokumentacijom zatvorenika moraju se takođe koristiti i za prikupljanje pouzdanih podataka o karakteristikama zatvorske populacije, uključujući i stopu popunjenosti, kako bi se stvorila osnova za donošenje odluka na osnovu dokaza.

Odvajanje kategorija

Pravilo 11

Različite kategorije zatvorenika moraju biti u odvojenim ustanovama ili dijelovima ustanova, naročito imajući u vidu njihov pol, godine, krivični dosije, pravne razloge pritvora i nužnost postupanja s njima. Stoga:

- ◆ muškarci i žene treba držati u odvojene ustanove u mjeri u kojoj je to moguće; u ustanovi koja prima i muškarce i žene sve prostorije namijenjene ženama moraju biti potpuno odvojene;
- ◆ neosuđeni zatvorenici biće odvojeni od osuđenih zatvorenika;
- ◆ lica koja su u zatvoru zbog dugova i ostali civilni zatvorenici moraju biti smješteni odvojeno od lica koja su zatvorene zbog nekog kaznenog djela;
- ◆ maloljetni zatvorenici smještaju se odvojeno od odraslih zatvorenika.

Smještaj

Pravilo 12

- ◆ Ukoliko je smještaj za spavanje u odvojenim ćelijama ili sobama, svaki zatvorenik boraviće noću sam u ćeliji ili sobi. Ukoliko zbog nekog specifičnih razloga, poput privremene natrpanosti, bude neophodno da uprava centralnog zatvora napravi izuzetak od ovog pravila, u jednoj ćeliji ili sobi nije poželjno da budu dva zatvorenika.
- ◆ Tamo gdje se koriste zajedničke spavaone, u njima će boraviti pažljivo odabrani zatvorenici za koje će se utvrditi da mogu zajedno funkcionisati u tim uslovima. Tokom noći se mora vršiti redovan nadzor, u skladu sa prirodom zatvora.

Pravilo 13

Sav smještaj koji je obezbijeden za zatvorenike, a naročito smještaj predviđen za spavanje, mora da zadovolji sve zdravstvene zahtjeve, posebno imajući u vidu klimatske uslove i kubični sadržaj kiseonika, minimalnu površinu, osvjetljenje, grijanje i ventilaciju.

Pravilo 14

Na svim mjestima gdje zatvorenici žive ili rade:

- ◆ prozori moraju biti dovoljno veliki da zatvorenici mogu da čitaju ili rade uz prirodno svjetlo a moraju biti napravljeni tako da omogućavaju cirkulisanje svježeg vazduha bez obzira na to da li postoji vještačka ventilacija;
- ◆ zatvorenicima se mora obezbjediti dovoljno vještačkog osvjetljenja kako bi čitali i radili a da im se ne naruši vid.

Pravilo 15

Sanitarne instalacije moraju da omogućće svakom zatvoreniku obavljanje prirodnih potreba kada je to neophodno, na čist i pristojan način.

Pravilo 16

Adekvatni uređaji za kupanje i tuširanje moraju biti obezbijeđeni tako da se svaki zatvorenik može, pri čemu se od njega može i zahtijevati, okupati ili istuširati pri temperaturi koja odgovara klimatskim uslovima, onoliko puta koliko je potrebno za održavanje opšte higijene, prema godišnjem dobu i geografskom položaju, ali najmanje jedanput sedmično u umjerenj klimi.

Pravilo 17

Svi djelovi zatvora koje zatvorenici koriste redovno moraju se održavati po propisima i držati besprekorno čistim sve vrijeme.

Lična higijena

Pravilo 18

- ◆ Zatvorenici su dužni da održaju ličnu higijenu, i u tom pogledu mora im se obezbijediti voda i pribor za toalet koji je neophodan za očuvanje zdravlja i čistoće.
- ◆ Da bi zatvorenici mogli da očuvaju pristojan izgled i samopoštovanje, treba im obezbijediti za njegu kose i brade, a muškarcima treba omogućiti redovito brijanje.

Odjeća i posteljina

Pravilo 19

- ◆ Svakom zatvoreniku, kojem nije dopušteno da nosi sopstvenu odjeću, mora se obezbijediti odjeća koja je u skladu sa klimatskim uslovima i koja neće ugroziti zdravlje zatvorenika. Takva odjeća ne smije ni na koji način biti degradirajuća ili ponižavajuća.
- ◆ Sva odjeća mora biti čista i mora se održavati u adekvatnom stanju. Donji veš se mora mijenjati i prati češće kako bi se održavala higijena.
- ◆ U posebnim okolnostima, kad god se zatvorenik vodi izvan zatvora po odobrenju, mora mu se omogućiti nošenje lične ili druge neupadljive odjeće.

Pravilo 20

Ukoliko je zatvorenicima dozvoljeno da nose sopstvenu odjeću, prilikom prijema u zatvor, neophodno je obezbijediti da ona bude čista i prikladna za korištenje.

Pravilo 21

U skladu s lokalnim ili nacionalnim standardima, svakom zatvoreniku treba obezbijediti zaseban krevet, posebnu posteljinu i dovoljno posteljine koja mora biti čista prilikom preuzimanja, čije dobro stanje treba održavati i koju treba mijenjati dovoljno često kako bi se održala njena urednost.

Hrana

Pravilo 22

- ◆ Uprava zatvora dužna je da svakom zatvoreniku obezbijedi hranu dovoljne nutritivne vrijednosti u uobičajenim vremenskim intervalima, da održi njihovo zdravlje i snagu, koja je kvalitetna, dobro pripremljena i poslužena.
- ◆ Voda za piće mora biti dostupna svakom zatvoreniku kad god mu je potrebna.

Vježbanje i sport

Pravilo 23

- ◆ Svaki zatvorenik, koji ne radi na otvorenom, mora imati najmanje jedan sat dnevno za vježbanje na svježem vazduhu ako to vremenske prilike dozvoljavaju.
- ◆ Mladi zatvorenici, ali i ostali zatvorenici određenih godina i tjelesne građe, moraju dobiti mogućnost za vježbanje i rekreacije u vrijeme određeno za vježbanje. U tom smislu, neophodno je staviti na raspolaganju teren, sprave i opremu.

Zdravstvene službe

Pravilo 24

- ◆ Država je odgovorna za pružanje zdravstvene njege zatvorenicima. Zatvorenici treba da uživaju iste standarde pružanja zdravstvene njege koji su dostupni u društvu i treba da imaju besplatan pristup potrebnim zdravstvenim službama bez diskriminacije na osnovu njihovog pravnog statusa.
- ◆ Zdravstvene službe treba da budu organizovane i u bliskom odnosu s opštom javnom zdravstvenom upravom i na način koji garantuje kontinuitet u liječenju i njegi, što se odnosi i na HIV, tuberkulozu i druge zarazne bolesti, kao i na zavisnost o narkoticima.

Pravilo 25

- ◆ Svaki zatvor mora da ima zdravstvenu službu čiji je zadatak ocjenjivanje, promovisanje, zaštita i poboljšanje fizičkog i psihičkog zdravlja zatvorenika, s posebnom pažnjom na zatvorenike s posebnim zdravstvenim potrebama ili zdravstvenim problemima koji otežavaju njihov oporavak.
- ◆ Zdravstvena služba mora se sastojati od interdisciplinskog tima koji ima dovoljan broj kvalifikovanog osoblja, koji djeluje uz kompletnu kliničku nezavisnost i koji će obuhvatiti dovoljno ekspertize u psihologiji i psihijatriji. Usluge kvalifikovanog stomatologa moraju biti dostupne svim zatvorenicima.

Pravilo 26

- ◆ Zdravstvena služba priprema i vodi tačnu, ažurnu i povjerljivu individualnu medicinsku dokumentaciju o svim zatvorenicima, a svim zatvorenicima treba omogućiti pristup njihovoj dokumentaciji na zahtjev. Zatvorenik može da imenuje treću osobu za pristup svojoj medicinskoj dokumentaciji.

- ◆ Medicinska dokumentacija mora biti dostavljena zdravstvenoj službi koja prima zatvorenika prilikom premještanja pa se za nju mora obezbijediti medicinska povjerljivost.

Pravilo 27

- ◆ Svi zatvori moraju osigurati brz pristup medicinskoj pomoći u hitnim slučajevima. Zatvorenici kojima je potrebno specijalizirano liječenje ili operacija moraju biti premješteni u specijalizovane ustanove ili gradske bolnice. Ukoliko zatvorska služba ima sopstvene bolničke objekte, u tom slučaju moraju imati odgovarajuće osoblje i opremu za pružanje adekvatnog liječenja i njege zatvorenika.
- ◆ Kliničke odluke mogu da donose jedino odgovorni i profesionalni zdravstveni radnici, pa ih nemedicinsko zatvorsko osoblje ne smije odbiti ili zanemariti.

Pravilo 28

U ženskim zatvorima mora da postoji poseban smještaj za svu neophodnu prenatalnu i postnatalnu zdravstvenu njegu i liječenje. U slučajevima u kojim je to izvodljivo, porođaj se može organizovati u bolnici van zatvora. Ukoliko se dijete rodi u zatvoru, to ne smije biti navedeno u matičnom listu.

Pravilo 29

- ◆ Odluka o boravku djeteta s roditeljem u zatvoru mora se zasnivati na interesima koji su najbolji za dijete. U slučajevima kada je djeci dozvoljen boravak u zatvoru s roditeljem, mora biti obezbijeđeno sljedeće:
 - ◆ unutrašnji ili vanjski objekti za njegu djece u kojima će raditi kvalifikovano osoblje, gdje će djeca biti smještena kada nisu pod nadzorom roditelja;
 - ◆ posebne zdravstvene službe za djecu, uključujući i zdravstvene preglede prilikom prijema i stalno praćenje njihova razvoja od strane specijaliste.
- ◆ Djeca koja borave u zatvoru s roditeljem ne smiju se tretirati kao zatvorenici.

Pravilo 30

Ljekar opšte prakse ili neki drugi kvalifikovani zdravstveni radnici, bez obzira na to da li moraju da izvještavaju ljekara opšte prakse, moraju primiti, razgovarati i pregledati svakog zatvorenika, što je prije moguće nakon prijema i kasnije kada je to potrebno. Posebnu pažnju treba posvetiti:

- ◆ utvrđivanju zdravstvenih potreba i preduzimanju potrebnih mjera liječenja;
- ◆ utvrđivanju lošeg postupanja prema zatvorenima kojem su zatvorenici možda bili podvrgnuti prije prijema u zatvor;
- ◆ utvrđivanju bilo kakvih znakova psihološkog ili nekog drugog stresa koji je izazvan zatvorom, uključujući ali ne ograničavajuće se na rizik od samoubistva ili samopovrijeđivanja i simptome povlačenja kao ishod prestanka korištenja narkotika, lijekova ili alkohola i preduzimanje odgovarajućih individualnih mjera ili postupaka;
- ◆ u slučajevima kada se sumnja da zatvorenik ima zaraznu bolest, treba obezbijediti kliničku izolaciju i odgovarajuće liječenje zatvorenika u periodu trajanja infekcije;
- ◆ utvrđivanje fizičke spremnosti zatvorenika za rad, vježbanje i učešće u ostalim aktivnostima, kada je to potrebno.

Pravilo 31

Ljekari opšte prakse, ili gdje je to primjenjivo, drugi kvalifikovani zdravstveni radnici moraju imati svakodnevni pristup svim bolesnim zatvorenicima, svim zatvorenicima koji se žale na fizičke ili psihičke zdravstvene probleme ili povrede i onim zatvorenicima kojima je njihova pažnja posebno posvećena. Svi zdravstveni pregledi moraju se obavljati u potpunosti u tajnosti.

Pravilo 32

- ◆ Odnos između ljekara opšte prakse i ostalih zdravstvenih radnika i zatvorenika podliježe istim etičkim i profesionalnim standardima koji se primjenjuju na pacijente u zajednici, a posebno:
 - ◆ dužnost zaštite fizičkog i psihičkog zdravlja zatvorenika ali i prevencija i liječenje bolesti na kliničkim osnovama;
 - ◆ poštovanje samostalnosti zatvorenika u smislu njihovog sopstvenog zdravlja i pristanka u odnosu između ljekara i pacijenta;
 - ◆ povjerljivost medicinskih informacija, osim ako ta povjerljivosti ne vodi do stvarne i neposredne prijetnje po pacijente ili ostale;
 - ◆ potpuna zabrana učešća, aktivnog ili pasivnog, u djelima koja se mogu okarakterisati kao mučenje ili drugo okrutno, nečovječno ili ponižavajuće postupanje ili kažnjavanje, uključujući medicinsko ili naučno eksperimentisanje koje može biti opasno po zdravlje zatvorenika, kao što je uklanjanje ćelija, tkiva ili organa zatvorenika.

- ◆ Ne dovodeći u pitanje paragraf 1 (d) ovog pravila, zatvorenicima se može dozvoliti, uz njihov slobodan i informisan pristanak i u skladu s primjenjivim zakonom, da učestvuju u kliničkim istraživanjima i ostalim zdravstvenim istraživanjima koja se u društvu organizuju, ukoliko se od ishoda tih istraživanja očekuje direktna i značajna korist za njihovo zdravlje i da doniraju ćelije, tkiva ili organe ostalim članovima rodbine.

Pravilo 33

Ljekar opšte prakse dužan je da obavijesti direktora zatvora kada god smatra da je fizičko ili mentalno zdravlje zatvorenika narušeno ili će biti narušeno daljim boravkom u zatvoru ili bilo kojim drugim uslovima u zatvoru.

Pravilo 34

Ukoliko tokom pregleda zatvorenika prilikom prijama u zatvor ili pružanja medicinske pomoći zatvoreniku zdravstveni radnik primijeti znakove mučenja ili nekog drugog okrutnog, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja, zdravstveni radnik je dužan da dokumentuje i prijavi takve slučajeve nadležnom medicinskom, upravnom ili pravosudnom tijelu.

Odgovarajuće procedure će se primjenjivati kako se zatvorenik ili povezane osobe ne bi izlagale predvidivom opasnom riziku.

Pravilo 35

- ◆ Ljekar opšte prakse ili nadležno javno zdravstveno tijelo moraju redovno vršiti inspekcije i obavještavati direktora zatvora o sljedećem:
 - ◆ količini, kvalitetu, pripremi i posluživanju hrane;
 - ◆ higijeni i čistoći ustanove i zatvorenika;
 - ◆ sanitarijama, temperaturi, rasvjeti i ventilaciji zatvora;
 - ◆ prikladnosti i čistoći odjeće i posteljine zatvorenika;
 - ◆ poštovanju pravila koja se odnose na fizičko obrazovanje i sport, u slučajevima gdje nema tehničkog osoblja koje je zaduženo za te aktivnosti.
- ◆ Direktor zatvora mora uzeti u obzir informacije i izvještaje dostavljene u skladu sa paragrafom 1 ovog pravila i pravila 33, i odmah preduzeti korake za sprovođenje savjeta i preporuka navedenih u izvještajima. Ukoliko savjeti ili preporuke nisu u nadležnosti direktora zatvora ili ako se on ne slaže s njima, direktor je dužan da odmah ponese nadležnom tijelu svoj izvještaj i savjet ili preporuke ljekara opšte prakse ili nadležnog javnog zdravstvenog tijela.

Ograničenja, disciplina i kažnjavanje

Pravilo 36

Disciplina i red moraju se održavati uz ograničenja samo u mjeri koja je potrebna za postizanje sigurnog nadzora, sigurnog rada zatvora i dobro organizovanog života u zajednici.

Pravilo 37

Sljedeće stavke uvijek moraju biti uređene zakonom ili propisima nadležne upravne institucije:

- ◆ ponašanje koje predstavlja disciplinski prekršaj;
- ◆ vrste i trajanje sankcija koje mogu biti izrečene;
- ◆ tijelo nadležno za izricanje takvih sankcija;
- ◆ bilo koji oblik nedobrovoljnog odvajanja od zatvorske populacije, poput boravka u samici, izolacija, segregacija, posebne jedinice ili ograničen smještaj, bilo da se radi o disciplinskoj mjeri ili u svrhu održavanja reda i sigurnosti, uključujući uvođenje pravila i procedura kojima se reguliše primjena, prijem i otpust iz bilo kojeg oblika nedobrovoljnog odvajanja.

Pravilo 38

- ◆ Zatvorskim upravama preporučuje se primjena, u najvećoj mjeri, postupaka za sprječavanja konflikata, posredovanja i ostalih alternativnih mehanizama za rješavanja sporova kako bi se spriječili disciplinski prestupi ili riješili konflikti.
- ◆ Kada je riječ o zatvorenicima koji su odvojeni ili su bili odvojeni, uprava zatvora mora da preduzme potrebne mjere da ublaži potencijalne štetne posljedice zatvora po njih i njihovu zajednicu nakon izlaska iz zatvora.

Pravilo 39

- ◆ Nijedan zatvorenik ne smije biti kažnjen ako to nije u skladu sa zakonom ili propisima navedenim u pravilu 37 i principima pravičnosti i potreba procesa. Zatvorenik se ne smije dva puta kazniti za isti prestup.
- ◆ Uprava zatvora dužna je da osigura proporcionalnost između disciplinske kazne i prestupa za koji je ona izrečena i da vodi odgovarajući evidenciju o svim izrečenim disciplinskim mjerama.
- ◆ Prije izricanja disciplinskih mjera, uprava zatvora mora uzeti u obzir da li i kako psihička bolest ili razvojna teškoća zatvorenika mogu da doprinesu njegovom ponašanju i počinjenju prekršaja ili djela za koje se izrečena disciplinska mjera. Uprava zatvora ne smije sankcionisati ponašanje zatvorenika koje se smatra direktnim ishodom njegove psihičke bolesti ili intelektualnog nedostatka.

Pravilo 40

- ◆ Nijedan zatvorenik ne smije biti zaposlen u službi zatvora, u bilo kakvom disciplinskom kapacitetu.
- ◆ U svakom slučaju, ovo pravilo ne smije ometati pravilno funkcioniranje sistema koje se temelji na samoupravljanju, u okviru kojih su određene društvene, obrazovne ili sportske aktivnosti i odgovornosti pod nadzorom povjeravaju zatvorenicima, pod nadzorom, koji su podijeljeni u grupe za svrhe postupanja.

Pravilo 41

- ◆ Svi navodi zatvorenika o disciplinskom prestupu moraju se odmah prijaviti nadležnom tijelu, koje je dužno istražiti ga bez nepotrebnog odlaganja.
- ◆ Zatvorenici moraju biti obaviješteni bez odlaganja i na jeziku koji razumiju o prirodi optužbi protiv njih, i moraju dobiti dovoljno vremena i sredstva za pripremu obrane.
- ◆ Zatvorenicima mora biti dozvoljeno da se brane samostalno ili kroz pravnu pomoć kada je to u interesu pravde, naročito u slučajevima ozbiljnih disciplinskih optužbi. Ako zatvorenici ne razumiju ili ne govore jezik koji se koristi na disciplinskoj raspravi, neophodno im je obezbijediti besplatnu pomoć kvalifikovanog prevodioca.
- ◆ Zatvorenicima se mora omogućiti da traže sudsko preispitivanje disciplinskih mjera koje su im izrečene.
- ◆ U slučaju da se kršenje discipline proglašeno krivičnim djelom, zatvorenici moraju imati pravo na sva jamstva pravilnog postupka koja se primjenjuju na kaznene postupke, uključujući neometan pristup pravnom savjetniku.

Pravilo 42

Opšti uslovi života spomenuti u ovim pravilima, uključujući i one koji se odnose na osvjetljenje, ventilaciju, temperaturu, sanitarije, ishranu, vodu za piće, pristup otvorenom prostoru i fizičku aktivnost, osobnu higijenu, zdravstvenu zaštitu i adekvatan lični prostor, moraju se primjenjivati na sve zatvorenike, bez izuzetka.

Pravilo 43

- ◆ Ograničenja ili disciplinske mjere ne smiju ni u kom slučaju podrazumijevati mučenje ili ostalo okrutno, nečovječno ili ponižavajuće postupanje ili kažnjavanje. Posebno je zabranjeno:
 - ◆ boravak u samici na neodređen period;
 - ◆ produženi boravak u samici;
 - ◆ boravak zatvorenika u mračnu ili stalno osvijetljenu ćeliju;
 - ◆ tjelesno kažnjavanje ili uskraćivanje hrane ili vode za piće;
 - ◆ kolektivno kažnjavanje.
- ◆ Sredstva prinude ne smiju se primjenjivati u svrhu sankcija za disciplinski prestup.
- ◆ Disciplinske sankcije ili restriktivne mjere ne smiju uključivati zabranu kontakta sa porodicom. Kontakti sa porodicom mogu se ograničiti jedino na određeni vremenski period koji je neophodan za održavanje bezbjednosti i reda.

Pravilo 44

U svrhu ovih pravila, boravak u samici odnosi se na zatvaranje zatvorenika na 22 sata dnevni ili više, bez značajnog kontakta sa ljudima. Produženi boravak u samici odnosi se na boravak u samici u periodu dužem od 15 dana zaredom.

Pravilo 45

- ◆ Boravak u samici koristi se isključivo u posebnim slučajevima kao posljednje sredstvo, na što kraći vremenski period i biće podložno nezavisnoj procjeni i samo uz odobrenje nadležnog organa. Ne smije se izricati samo na osnovu osude zatvorenika.
- ◆ Izricanje kazne zatvaranja u samicu mora biti zabranjeno u slučaju zatvorenika sa psihičkim ili fizičkim teškoćama ako će takvne mjere pogoršati njihovo stanje. Zabrana zatvaranja u samicu i sličnih mjera u slučajevim kada se radi o ženama i djeci, kako je navedeno u drugim standardima i normama Ujedinjenih nacija za sprječavanje kriminala i krivičnopravni sistem, i dalje će se primjenjivati.³³

Pravilo 46

- ◆ Zdravstveno osoblje ne smije imati nikakvu ulogu u izricanju disciplinskih ili nekih drugih restriktivnih mjera. Oni će, ipak posvetiti posebnu pažnju zdravlju zatvorenika koji su u bilo kakvom obliku nedobrovoljne izolacije, uključujući svakodnevno posjećivanje takvih zatvorenika i pružanje hitne medicinske pomoći i liječenja na zahtjev zatvorenika ili zatvorskog osoblja.
- ◆ Zdravstveno osoblje mora obavijestiti direktora zatvora bez odlaganja o svim štetnim posljedicama disciplinskih sankcija ili drugih restriktivnih mjera na tjelesno ili psihičko zdravlje zatvorenika koji su podvrgnuti takvim kaznama ili mjerama, te će savjetovati direktora ukoliko smatraju da je ukidanje ili izmjena neophodno radi zaštite tjelesnog ili psihičkog zdravlja.

³³ Vidi Pravilo 67 Ujedinjenih nacija za zaštitu maloljetnika lišenih slobode (Rješenje 45/113, aneks) i Pravilo 22 Ujedinjenih nacija za tretman žena zatvorenica i alternativnih mjera za žene prestupnice (Bangkoška pravila) (Rješenje 65/229, aneks)

- ◆ Zdravstveno osoblje mora biti ovlašteno za pregled i preporuke u pogledu izmjena nedobrovoljne izolacije zatvorenika kako bi omogućili da takva odvojenost ne pogorša zdravstveno stanje, odnosno psihičke ili tjelesne teškoće zatvorenika.

Sredstva prinude

Pravilo 47

- ◆ Zabranjena je upotreba lanaca, okova i drugih sredstava prinude koja su sama po sebi ponižavajuća ili bolna.
- ◆ Ostala sredstva prinude mogu se koristiti isključivo ako su u skladu sa zakonom i to u sljedećim okolnostima:
 - ◆ kao mjera predostrožnosti protiv bijega prilikom premještanja, pod uslovom da se skinu kada se zatvorenik nađe pred pravosudnim ili administrativnim tijelo;
 - ◆ u skladu sa naređenjem direktora zatvora, ukoliko se ostale metode kontrole pokažu neuspješnim, kako bi se spriječilo da zatvorenik povrijedi sebe ili druge ili da počini neku drugu materijalnu štetu; u takvim slučajevima direktor mora odmah da obavijestiti ljekara ili nekog drugog kvalifikovanog zdravstvenog radnika ili da obavijesti određeno više administrativno tijelo.

Pravilo 48

- ◆ Kada je upotreba sredstava prinude odobrena u skladu sa paragrafom 2 pravila 47, moraju se primjenjivati sljedeći principi:
 - ◆ sredstva prinude mogu se koristiti samo u slučaju kada drugo sredstvo kontrole nema efekta na sprječavanje rizika do kojih neograničeno kretanje vodi;
 - ◆ metoda prinude mora biti najmanje nasilna metoda koja je neophodna i opravdano dostupna za kontrolu kretanja zatvorenika, na osnovu nivoa i prirode potencijalnih rizika;
 - ◆ sredstva prinude mogu se primjenjivati samo u vremenu kada ih je nužno primijeniti i moraju biti uklonjena što je prije moguće, kada rizici koji proizilaze iz neograničenog kretanja više nisu prisutni.
- ◆ Sredstva prinude nikada se ne smiju primijeniti na ženama tokom trudnoće, porođaja i odmah nakon porođaja.

Pravilo 49

Uprava zatvora treba da traži pristup i da obezbijedi obuku za korišćenje tehnika kontrole kojima bi se uklonila upotreba sredstava prinude ili smanjila njihovo nametanje.

Pretnes zatvorenika i ćelija

Pravilo 50

Zakoni i propisi koji regulišu pretnes zatvorenika i ćelija moraju biti u skladu sa obavezama propisanim međunarodnim pravom i moraju uzimati u obzir međunarodne standarde i norme,

imajući u vidu potrebu da se postigne bezbjednost u zatvoru. Pretresi se moraju sprovoditi na način kojim će se ispoštovati dostojanstvo svojstveno svakom ljudskom biću i privatnost lica nad kojim se vrši pretres, kao i principi proporcionalnosti, zakonitosti i nužnosti.

Pravilo 51

Pretres se ne smije sprovoditi za uznemiravanje, zastrašivanje ili nepotrebno narušavanje zatvorenikove privatnosti. Za potrebe odgovornosti, zatvorska uprava vodiće odgovarajuću evidenciju o pretresima, naročito o kompletnom pretresu i pretrazi tjelesnih šupljina i zatvorskih ćelija, kao i o razlozima pretresa, identitetu lica koja su ih sprovedla i rezultatima pretresa.

Pravilo 52

- ◆ Oblici pretresa poput svlačenja i pretrage tjelesnih šupljina primjenjivaće se samo ako su apsolutno neophodni. Upravama zatvora biće predloženo da razviju i koriste odgovarajuće alternative radikalnim oblicima pretresa. Ovakvi oblici pretresa obavljajuće se u privatnosti a za njih će biti zaduženo obučeno osoblje istog pola kao zatvorenik.
- ◆ Pretrage tjelesnih šupljina obavljajuće samo kvalifikovani zdravstveni radnici koji nisu primarno odgovorni za zdravstvenu zaštitu datog zatvorenika ili osoblje koje je adekvatno obučeno od strane zdravstvenog stručnjaka za standarde higijene, zdravlja i bezbjednosti.

Pravilo 53

Zatvorenici moraju imati pristup ili će im biti dozvoljeno da u svom posjedu čuvaju dokumenta o njihovom sudskom postupku, bez mogućnosti pristupa zatvorske uprave.

Informisanje zatvorenika i njihove pritužbe

Pravilo 54

Po prijemu u zatvor, svaki zatvorenik odmah će dobiti sljedeće pisane informacije o:

- ◆ Zatvorskom zakonu i važećim zatvorskim propisima;
- ◆ Pravima zatvorenika, uključujući odobrene metode traženja informacija, informacije o pristupu pravnim savjetima, kroz šeme pravne pomoći i procedurama za podnošenje zahtjeva ili primjedbi;
- ◆ Obavezama zatvorenika, uključujući važeće disciplinske sankcije; i
- ◆ Ostalim pitanjima koja su neophodna za zatvorenika da se adaptira na život u zatvoru.

Pravilo 55

- ◆ Informacije u pravilu 54 moraju biti dostupne na najčešće korišćenim jezicima, u skladu sa potrebama zatvorske populacije. Ukoliko zatvorenik ne razumije nijedan od tih jezika, mora se obezbijediti pomoć prevodioca.
- ◆ Ako je zatvorenik nepismen, informacije moraju biti prenešene usmenim putem. Zatvorenici sa senzornim invaliditetom moraju dobijati informacije na način koji je prilagođen njihovim potrebama.

- ◆ Uprava zatvora mora da istakne na vidnim mjestima informacije u zajedničkim prostorijama zatvora.

Pravilo 56

- ◆ Svaki zatvorenik mora imati priliku da svakoga dana podnosi zahtjeve ili primjedbe direktoru zatvora ili članu zatvorskog osoblja koji je ovlašten da ga predstavlja.
- ◆ Mogućnost za podnošenje zahtjeva ili pritužbi inspektoratu zatvora tokom inspekcije zatvora, mora da postoji. Zatvorenik mora imati priliku da razgovara sa inspektorom ili nekim drugim inspeksijskim službenikom slobodno i u potpunoj tajnosti, bez prisustva direktora zatvora ili nekog drugog člana zatvorskog osoblja.
- ◆ Svakom zatvoreniku mora biti dozvoljeno da bez cenzurisanja predmetne materije uloži zahtjev ili pritužbu u vezi sa svojim tretmanom upravi centralnog zatvora i pravosudnim ili drugim nadležnim institucijama, uključujući i one koje imaju ovlaštenje da vrše pregled ili ispravku.
- ◆ Prava predviđena paragrafima 1 do 3 ovog pravila odnose se i na pravnog savjetnika zatvorenika. U slučajevima gdje ni zatvorenik niti njegov/njen pravni savjetnik nemaju mogućnost da ostvare ova prava, to može da uradi član porodice zatvorenika ili neka druga osoba upoznata sa slučajem.

Pravilo 57

- ◆ Svaki zahtjev ili pritužba biće blagovremeno obrađeni i na njih će biti dostavljen odgovor bez odlaganja. Ukoliko zahtjev ili pritužba budu odbijeni, ili u slučaju nepotrebnog odlaganja, podnosilac će imati pravo da se obrati pravosudnoj ili nekoj drugoj instituciji.
- ◆ Zaštitni mehanizmi moraju postojati koji će omogućiti zatvorenicima da bezbjedno podnesu zahtjeve ili pritužbe i, ukoliko to podnosilac zahtijeva, u tajnosti. Zatvorenik ili druga osoba spomenuta u paragrafu 4 pravila 56 ne smiju biti izloženi nikakvom riziku od odmazde, zastrašivanja ili drugih negativnih posljedica zbog podnošenja zahtjeva ili pritužbe.
- ◆ Tvrdnje o mučenju ili nekom drugom surovom, nehumanom ili ponižavajućem ponašanju ili kažnjavanju zatvorenika odmah će biti razmotrene a ishod će biti pokretanje blagovremene i nepristrasne istrage od strane nezavisnog nacionalnog tijela u skladu sa paragrafima 1 i 2 pravila 71.

Kontakt sa spoljašnjim svijetom

Pravilo 58

- ◆ Zatvorenicima će biti dozvoljeno da, pod neophodnim nadzorom, komuniciraju sa porodicom i prijateljima u redovnim vremenskim intervalima:
 - ◆ Prepiskom i, kada je primjenjivo, koristeći telekomunikaciona, elektronska i druga sredstva; i
 - ◆ Primanjem posjeta.
- ◆ Ukoliko su dozvoljene bračne posjete, ovo pravo mora se primjenjivati bez diskriminacije, a zatvorenice moraju koristiti ovo pravo na ravnopravnoj osnovi s muškarcima. Moraju postojati procedure i prostorije dostupne da obezbijede pravičan i ravnopravan pristup, pri čemu se mora viditi briga o bezbjednosti i dostojanstvu.

Pravilo 59

Zatvorenici moraju biti smješteni, u mjeri u kojoj je to moguće, u zatvore koji su blizu njihovog prebivališta ili mjesta koje je predviđeno za njihovu društvenu rehabilitaciju.

Pravilo 60

- ◆ Prijem posjetilaca u zatvorske prostorije moguć je uz saglasnost posjetilaca da budu pretreseni. Posjetilac može da povuče svoju saglasnost u svakom trenutku, a u tom slučaju uprava zatvora može da odbije pristup.
- ◆ Procedure pretresa i ulaska za posjetioce ne smiju da budu degradirajuće, pa se moraju rukovoditi principima koji pružaju jednak stepen zaštite kao procedure navedene u pravilima 50 do 52. Pretres tjelesnih šupljina treba izbjegavati i nikako ne primjenjivati kod djece.

Pravilo 61

- ◆ Zatvorenici moraju imati priliku, vrijeme i prostor za posjetu, komunikaciju i konsultovanje sa pravnim savjetnikom po njihovom izboru ili sa pružaocem pravne pomoći, bez odlaganja, ometanja ili cenzure i u potpunoj tajnosti, o svim pravnim pitanjima i u skladu sa važećim nacionalnim zakonom. Konsultacije se mogu obavljati uz nadzor zatvorskog osoblja, ali ne i mogućnosti da ih slušaju.
- ◆ U slučajevima kada zatvorenici ne govore lokalni jezik, uprava zatvora mora da omogućiti pristup uslugama nezavisnog i ovlaštenog prevodioca.
- ◆ Zatvorenici treba da imaju pristup efikasnoj pravnoj pomoći.

Pravilo 62

- ◆ Zatvorenicima koji su strani državljani moraju omogućeni načini komuniciranja sa diplomatskim i konzularnim predstavnicima njihove matične države.
- ◆ Zatvorenicima koji su državljani država bez diplomatskih ili konzularnih predstavništava u datoj državi i izbjeglicama ili licima bez državljanstva moraju biti dozvoljeni slični načini komuniciranja sa diplomatskim predstavnikom države koja vodi računa o njihovim interesima ili bilo kojim nacionalnim ili internacionalnim tijelom čiji je zadatak da zaštiti ta lica.

Pravilo 63

Zatvorenici moraju biti redovno obaviješteni o važnim vijestima čitajući novine, časopise ili posebna zatvorska izdanja, slušajući radio prenose, putem predavanja ili na neki drugi način koji odobri ili kontroliše uprava zatvora.

Knjige

Pravilo 64

Svaki zatvor mora imati biblioteku koju mogu da koriste sve kategorije zatvorenika, adekvatno opremljenu knjigama zabavnog i obrazovnog karaktera, a zatvorenici se moraju redovno podsticati da biblioteku što više koriste.

Religija

Pravilo 65

- ◆ Ukoliko zatvor ima dovoljan broj zatvorenika iste vjeroispovijesti, kvalifikovani predstavnik te vjeroispovijesti biće imenovan ili odobren. Ukoliko broj zatvorenika opravdava a uslovi omogućavaju, takav aranžman potrebno je omogućiti na stalnoj osnovi.
- ◆ Kvalifikovanom predstavniku koji je imenovan ili odobren u skladu sa paragrafom 1 ovog pravila, treba omogućiti da drži redovnu službu i da odlazi u privatne posjete zatvorenicima njegove/njene vjeroispovijesti u odgovarajuće vrijeme.
- ◆ Pristup kvalifikovanom predstavniku bilo koje vjeroispovijesti ne smije biti uskraćen nijednom zatvoreniku. S druge strane, ukoliko se neki zatvorenik protivi posjeti nekom vjerskom predstavniku, njegov/njen stav treba u potpunosti uvažiti.

Pravilo 66

U mjeri u kojoj je to moguće, svakom zatvoreniku treba dozvoliti da ispuni potrebe svog vjerskog života posjećivanjem službi koje su obezbijeđene u zatvoru i da posjeduje knjige o vjeri i poštovanju svoje vjeroispovijesti.

Zadržavanje imovine zatvorenika

Pravilo 67

- ◆ Sav novac, dragocjenosti, odjeća i ostale stvari koje pripadaju zatvoreniku, ali ih ne smije zadržati na osnovu zatvorskih propisa, moraju biti prilikom prijema sačuvani na bezbjedno mjesto. Stoga će zatvorenik napraviti popis svojih stvari. Moraju se preduzete određene mjere po kojima će se te stvari čuvati po dobrim uslovima.
- ◆ Prilikom otpusta zatvorenika, svi ti predmeti i novac biće mu/joj vraćeni, osim u slučaju da mu/joj je bilo dozvoljeno da potroši novac ili da te stvari pošalje iz zatvora, ili ako je iz higijenskih razloga bilo neophodno da se odjeća uništi. Zatvorenik mora potpisati prijemnicu za sve vraćene predmete i novac.
- ◆ Na isti način mora se tretirati novac ili predmeti koje zatvorenik dobije u zatvor.
- ◆ Ukoliko zatvorenik unese drogu ili lijekove, ljekar opšte prakse ili ostali kvalifikovani zdravstveni radnici odlučiće šta će s njima uraditi.

Obavještanje

Pravilo 68

Svaki zatvorenik mora imati pravo, dozvolu i sredstva da odmah obavijesti članove porodice ili neku drugu osobu naznačenu za kontakt, o svojoj zatvorskoj kazni, o premještanju u drugu ustanovu i o ozbiljnoj bolesti ili povredi. Davanje zatvorenikovih ličnih podataka podliježe domaćem zakonodavstvu.

Pravilo 69

U slučaju smrti zatvorenika, direktor zatvora mora odmah da obavijesti najbližu rodbinu zatvorenika ili kontakt osobu za vanredne situacije. Direktor zatvora mora da obavijesti osobe koje zatvorenik odredi za prijem informacija o njihovom zdravlju, o zatvorenikovoј ozbiljnoj bolesti, povredi ili premještanju u zdravstvenu ustanovu. Mora se poštovati izričiti zahtjev zatvorenika da supružnik ili najbliži rođak naznačen za vanredne situacije ne bude obaviješten o bolesti ili povredi zatvorenika.

Pravilo 70

Uprava zatvora obavijestiće zatvorenika odmah o ozbiljnoj bolesti ili smrti bliskog rođaka ili neke druge značajne osobe. Kada god to okolnosti dozvoljavaju, zatvorenik treba da dobije dozvolu da ide, bilo pod pratnjom ili sam, da posjeti bliskog rođaka ili značajnu osobu koja je ozbiljno bolesna, ili na sahranu bliskog rođaka ili značajne osobe.

Istrage

Pravilo 71

- ◆ Bez obzira na započetu internu istragu, direktor zatvora mora bez odlaganja prijaviti smrtni slučaj, nestanak ili ozbiljnu povredu zatvorenika pravosudnom ili nekom drugom nadležnom organu koji je nezavisan od zatvorske uprave i zadužen za sprovođenje blagovremene, nepristrasne i efikasne istragu o okolnostima i uzrocima takvih slučajeva. Uprava zatvora dužna je da u potpunosti sarađuje sa tim organom i da obezbijediti čuvanje svih dokaza.
- ◆ Obaveza u paragrafu 1 ovog pravila moraju se podjednako primjenjivati kada god postoji osnovana sumnja da je u zatvoru počinjen surov, nehuman ili ponižavajući tretman ili kazna, bez obzira na to da li je upućena zvanična žalba.
- ◆ Kada god postoji osnovana sumnja da je počinjeno djelo spomenuto u paragrafu 2 ovog pravila, odmah se moraju preduzeti koraci kako bi se obezbijedilo da potencijalno umiješane osobe ne budu uključene u istragu i ne dođu u kontakt sa svjedocima, žrtvom ili porodicom žrtve.

Pravilo 72

Uprava zatvora dužna je da tijelo preminulog zatvorenika tretira dostojanstveno i s poštovanjem. Tijelo preminulog zatvorenika treba vratiti njegovoj/njenoj najbližoj rodbini što je brže moguće, a najkasnije po završetku istrage. Uprava zatvora dužna je da obezbijediti sahranu u skladu sa kulturom preminule osobe, ukoliko ne postoji odgovorno lice koje je spremno ili sposobno da to uradi, a uprava će o cijeloj stvari napraviti temeljan zapisnik.

Premještanje zatvorenika

Pravilo 73

- ◆ Kada se zatvorenici premještanju u drugu ustanovu ili iz nje, oni će u najmanjoj mjeri biti izloženi pogledima javnosti, a biće usvojene i odgovarajuće bezbjednosne mjere kako bi se oni zaštitili od vrijeđanja, radoznalosti ili bilo kakvog publiciteta.

- ◆ Zabranjen je prevoz zatvorenika u vozilima sa neadekvatnom ventilacijom ili osvjetljenjem, ili na bilo koji način koji bi ih izložio nepotrebnom fizičkom naporu.
- ◆ Prevoz zatvorenika mora se organizovati na trošak uprave zatvora a za sve zatvorenike treba da važe jednaki uslovi.

Osoblje u ustanovi

Pravilo 74

- ◆ Uprava zatvora mora da obezbijedi pažljiv odabir osoblja na svim nivoima, jer dobro vođenje zatvora zavisi od integriteta osoblja, njihove humanosti, stručnosti i lične prikladnosti osoblja za taj posao.
- ◆ Uprava zatvora mora konstantno ulagati napore da u svijesti osoblja i javnog mnjenja podstiče i održava uvjerenje da je ovakav posao od velikog društvenog značaja, zbog čega se moraju koristiti sva odgovarajuća sredstva za informisanje javnosti.
- ◆ Da bi se ostvarili gorenavedeni ciljevi, osoblje treba zapošljavati na puno radno vrijeme kao stručno zatvorsko osoblje sa statusom državnih službenika, sa zagaranovanim radnim mjestom, samo na osnovu dobrog ponašanja, učinkovitosti i fizičke spremnosti. Plate moraju biti adekvatne kako bi se privukli i zadržali sposobni muškarci i žene; beneficije i uslovi rada moraju biti povoljni, s obzirom na zahtjevnu prirodu posla.

Pravilo 75

- ◆ Zatvorsko osoblje mora da ima adekvatan standard obrazovanja i osoblju se mora pružiti prilika i sredstva da svoje dužnosti obavlja na profesionalan način.
- ◆ Prije stupanja na dužnost, zatvorskom osoblju treba omogućiti obuku prilagođenu njihovim opštim i posebnim obavezama, što predstavlja najbolju savremenu i na dokazima utemeljenu praksu u oblasti kažnjavanja. Samo oni kandidati koji uspješno završe teorijske i praktične testove na kraju obuke mogu da stupe u zatvorsku službu.
- ◆ Uprava zatvora mora da omogući stalno organizovanje obuka u cilju održavanja i unaprijeđenja znanja i profesionalnih sposobnosti osoblja zatvora, nakon što stupe na dužnost i tokom karijere.

Pravilo 76

- ◆ Obuke spomenute u paragrafu 2 Pravila 75 uključuju obuku o sljedećem:
 - ◆ Relevantnom nacionalnom zakonodavstvu, propisima i politikama, kao i važećim međunarodnim i regionalnim instrumentima prema čijim se odredbama mora rukovoditi rad i interakcija zatvorskog osoblja sa zatvorenicima;
 - ◆ Pravima i dužnostima zatvorskog osoblja u vršenju funkcija, uključujući poštovanje ljudskog dostojanstva svih zatvorenika i zabranu određenih oblika ponašanja, naročito mučenja i nekog drugog surovog, nehumanog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja;
 - ◆ Bezbijednosti i sigurnosti, uključujući koncept dinamičke bezbijednosti, primjenu sile i sredstava prinude, kao i postupanju sa nasilnim prestupnicima uz dužno uzimanje u obzir preventivnih tehnika i tehnika smirivanja, kao što su pregovaranje i medijacija;

- ◆ Prvoj pomoći, psiho-socijalnim potrebama zatvorenika i odgovarajućoj dinamici u zatvorskom okruženju, ali i o socijalnoj zaštiti i pomoći, uključujući rano otkrivanje mentalnih problema.
- ◆ Zatvorskom osoblju koje je zaduženo za rad sa određenim kategorijama zatvorenika ili kojem su dodijeljene specijalizovane funkcije, treba obezbijediti odgovarajuću obuku.

Pravilo 77

Zatvorsko osoblje mora se u svakom trenutku ponašati i obavljati svoje dužnosti tako da pružaju dobar primjer zatvorenicima i steknu njihovo poštovanje.

Pravilo 78

- ◆ U mjeri u kojoj je to moguće, među zatvorskim osobljem treba da bude i dovoljan broj specijalista, poput psihijatarata, psihologa, socijalnih radnika, nastavnika i tehničkih instruktora.
- ◆ Usluge socijalnih radnika, nastavnika i tehničkih instruktora moraju se zasnivati na stalnoj osnovi, a da se pritom ne isključuju radnici koji rade nepuno radno vrijeme ili koji rade na volonterskoj osnovi.

Pravilo 79

- ◆ Direktor zatvora treba da bude adekvatno kvalifikovan za obavljanje zadatka na osnovu svog karaktera, upravljačkih sposobnosti, odgovarajuće obuke i iskustva.
- ◆ Direktor zatvora mora da posveti cjelokupno radno vrijeme službenim dužnostima i ne smije biti angažovan na pola radnog vremena. Direktor zatvora treba da živi u prostorijama zatvora ili u njegovoj neposrednoj blizini.
- ◆ Ukoliko je isti direktor zadužen za dva ili više zatvora, njegova/njena dužnost je da često posjećuju zatvore. Po jedan odgovorni službenik/službenica biće zadužen/a za svaki od ovih zatvora.

Pravilo 80

- ◆ Direktor zatvora, njegov/njen zamjenik i većina ostalog zatvorskog osoblja treba da govore jezik najvećeg broja zatvorenika ili jezik koji razumije najveći broj zatvorenika.
- ◆ Usluge ovlašćenog prevodioca moraju se koristiti kada god je to potrebno.

Pravilo 81

- ◆ U zatvoru u kojem borave i muškarci i žene, dio zatvora namijenjen ženama treba da bude pod rukovodstvom odgovorne članice zatvorskog osoblja koja će posjedovati ključeve tog dijela zatvora.
- ◆ Nijedan član muškog zatvorskog osoblja ne smije da uđe u dio zatvora namijenjen ženama osim ako je u pratnji članice zatvorskog osoblja.
- ◆ Samo članice ženskog zatvorskog osoblja mogu da se staraju i da nadziru zatvorenice. Ovo, u svakom slučaju, ne spriječava muške članove zatvorskog osoblja, ljekare i nastavnike, da obavljaju svoje službene dužnosti u zatvorima ili djelovima zatvora namijenjenim ženama.

Pravilo 82

- ◆ Postupajući sa zatvorenicima, zatvorsko osoblje ne smije primjenjivati silu osim u samoodbrani ili u slučajevima pokušaja bjekstva, ili aktivnog ili pasivnog fizičkog otpora prema naređenju koje se zasniva na zakonu ili propisima. Zatvorsko osoblje koje pribjegava upotrebi sile ne smije da primijeni više nego što je strogo potrebno, a incident mora da prijavi odmah upravniku zatvora.
- ◆ Zatvorsko osoblje dužno je da prođe specijalnu fizičku obuku koja će im omogućiti da savladaju agresivne zatvorenike.
- ◆ Izuzev u posebnim okolnostima, zatvorsko osoblje koje obavlja dužnosti koje ih dovode u direktan kontakt sa zatvorenicima, ne smije biti naoružano. Osim toga, zatvorsko osoblje ni u kom slučaju ne smije dobiti oružje ako nije obučeno za njegovu upotrebu.

Unutrašnja i spoljašnja inspekcija

Pravilo 83

- ◆ Postoji dvostruki sistem redovnih inspekcija zatvora i kaznenih službi:
 - ◆ Unutrašnje ili administrativne inspekcije koje obavlja centralna zatvorska uprava;
 - ◆ Spoljašnje inspekcije koje obavlja tijelo nezavisno od uprave zatvora, koje mogu da obuhvate nadležna međunarodna ili regionalna tijela.
- ◆ U oba slučaja, cilj inspekcija jeste da osiguraju da se zatvorima upravlja u skladu sa postojećim zakonima, propisima, politikama i procedurama, naročito vodeći računa o ostvarivanju ciljeva kaznenih i popravnih službi, ali i o zaštiti prava zatvorenika.

Pravilo 84

- ◆ Inspektori će biti ovlašćeni:
 - ◆ da imaju pristup svim informacijama o broju zatvorenika i mjestima i lokacijama pritvora, kao i o svim informacijama relevantnim za postupanje sa zatvorenicima, uključujući njihove dosijee i uslove pritvora;
 - ◆ da slobodno biraju koji će zatvor posjetiti, uključujući i odlazak u nenajavljene posjete na sopstvenu inicijativu, i sa kojim će zatvorenicima razgovarati;
 - ◆ da tokom posjeta obave privatne i u potpunosti povjerljive razgovore sa zatvorenicima i zatvorskim osobljem;
 - ◆ da daju preporuke upravi zatvora i ostalim nadležnim tijelima.
- ◆ Spoljašnji inspeksijski timovi moraju biti sastavljeni od kvalifikovanih i iskusnih inspektora koje imenuje nadležno tijelo, a obuhvatiće i zdravstvene radnike. Posebna pažnja mora biti posvećena podjednakoj zastupljenosti polova.

Pravilo 85

- ◆ Svaka inspekcija mora biti praćena pisanim izvještajem koji se dostavlja nadležnom tijelu. Posebna pažnja mora se posvetiti izvještajima spoljašnje inspekcije koji moraju biti objavljeni, isključujući sve lične podatke o zatvorenicima, osim ako postoji njihova izričita saglasnost.

- ◆ Uprava zatvora ili druga nadležna tijela moraju, po potrebi, ukazati u dogledno vrijeme da li će primijeniti preporuke proistekle iz eksterne inspekcije.

II Pravila koja se primjenjuju kod posebnih kategorija

A. Osuđeni zatvorenici

Osnovni principi

Pravilo 86

Svrha osnovnih principa datih u daljem tekstu jeste da pokažu duh u kojem bi trebalo upravljati kaznenim ustanovama, kao i ciljeve kojima treba da teže, u skladu sa izjavom datom u okviru uvodne napomene 1 ovih Pravila.

Pravilo 87

Prije završetka zatvorske kazne poželjno je preduzeti neophodne korake kako bi se omogućio postepeni povratak zatvorenika u društveni život. Ovaj cilj može se postići, zavisno od slučaja, pomoću pripremnog režima koji se organizuje u istom zatvoru ili nekoj drugoj odgovarajućoj ustanovi, ili putem uslovnog puštanja na slobodu pod određenim nadzorom koji se ne smije povjeriti policiji već se mora kombinovati sa efikasnom socijalnom pomoći.

Pravilo 88

- ◆ Kada je riječ o postupanju prema zatvorenicima ne treba samo isticati njihovo isključenje iz zajednice već i njihovu dalju ulogu u društvu. Stoga bi društvene službe trebalo angažovati kad god je to moguće da pomognu zatvorskom osoblju u društvenoj rehabilitaciji zatvorenika.
- ◆ Socijalni radnici trebalo bi da sarađuju sa svakim zatvorom, čija je dužnost da održavaju i poboljšavaju sve poželjne odnose zatvorenika sa njegovom/njenom porodicom ali i sa socijalnim službama čija pomoć može biti dragocjena. Treba preduzeti korake, koji će što je više moguće zadovoljavati zakon i koji će biti usklađeni sa izdržavanjem kazne, u cilju očuvanja interesa građana, prava na socijalno osiguranje i ostale socijalne beneficije zatvorenika.

Pravilo 89

- ◆ Ispunjavanje ovih principa zahtijeva individualizaciju postupanja i u tom smislu fleksibilan sistem klasifikovanja zatvorenika u grupe. Stoga je poželjno da te grupe budu smještene u zasebne zatvore, gdje će se moći postupati sa svakom grupom na odgovarajući način.
- ◆ Ovi zatvori ne moraju da imaju isti stepen bezbjednosti za svaku grupu. Poželjno je obezbijediti različite stepene bezbjednosti prema potrebama različitih grupa. Otvoreni zatvori, samom činjenicom da ne pružaju fizičku bezbjednost u slučaju bjekstva već se oslanjaju na samodisciplinu štićenika, obezbjeđuju najpovoljnije uslove za rehabilitaciju pažljivo odabranih zatvorenika.
- ◆ Poželjno je da broj zatvorenika u zatvorenim zatvorima ne bude tako velik da ometa individualizaciju postupanja. Smatra se da u takvim zatvorima u nekim državama broj zatvorenika ne smije da bude veći od 500. Broj zatvorenika u otvorenim zatvorima treba da bude što manji.

- ◆ S druge strane, nije poželjno održavati zatvore koji su tako mali da se u njima ne može obezbijediti odgovarajući prostor.

Pravilo 90

Dužnost društva ne završava se puštanjem zatvorenika na slobodu. Stoga bi trebalo da postoje vladine ili privatne agencije koje su sposobne da oslobođenom zatvoreniku obezbijede efikasnu pomoć u cilju a ublažavanja predrasuda protiv njega/nje i na njegovu/njenu društvenu rehabilitaciju.

Postupanje

Pravilo 91

Postupanje prema osuđenim zatvorenicima ili slične mjere moraju imati za cilj, u mjeri u kojoj to dužina kazne dozvoljava, da kod njih podstakne volju da nakon oslobađanja žive u skladu sa zakonom i izdržavajući sami sebe i da ih za to osposobi. Postupanje treba da bude takvo da podstakne njihovo samopoštovanje i razvije njihov osjećaj odgovornosti.

Pravilo 92

- ◆ Da bi se ti ciljevi ostvarili, sva odgovarajuća sredstva moraju biti upotrijebljena, uključujući i praktikovanje vjeroispovijesti u zemljama u kojima je to moguće, obrazovanje, stručno usmjeravanje i osposobljavanje, socijalni rad, savjetovanje o zaposlenju, fizički razvoj i jačanje moralnog karaktera, u skladu sa potrebama svakog zatvorenika, uzimajući u obzir njegovu/njenu društvenu i kriminalnu prošlost, fizičke i mentalne kapacitete i sposobnosti, lični temperament, dužinu njegove/njene zatvorske kazne i mogućnosti nakon puštanja na slobodu.
- ◆ Za svakog zatvorenika sa zatvorskom kaznom odgovarajuće dužine, upravnik zatvora dobiće, što je prije moguće nakon njegovog/njenog prijema, kompletne izvještaje o svim stvarima navedenim u paragrafu 1 ovog pravila. Takvi izvještaji uvijek sadrže izvještaj ljekara opšte prakse ili ostalih kvalifikovanih zdravstvenih radnika o fizičkom i mentalnom zdravlju zatvorenika.
- ◆ Izvještaji i ostala relevantna dokumenta stavljaju se u pojedinačne foldere. Folderi se moraju ažurirati i klasifikovati tako da odgovorno osoblje uvijek može imati uvid kada se za tim javi potreba.

Klasifikacija i individualizacija

Pravilo 93

- ◆ Svrha klasifikacije jeste:
 - ◆ Da razdvoji od ostalih one zatvorenike koji će zbog svog kriminalnog dosijea ili ličnosti, najvjerovatnije loše uticati na druge;
 - ◆ Da podijeli zatvorenike u grupe radi lakšeg postupanja s njima u cilju društvene rehabilitacije.
- ◆ U mjeri u kojoj je to moguće, za postupanje s različitim grupama zatvorenika koristiće se zasebni zatvori ili zasebni djelovi zatvora.

Pravilo 94

Nakon prijema i proučavanja ličnosti svakog zatvorenika sa zatvorskom kaznom odgovarajuće dužine, pripremiće se što je prije moguće program postupanja za njega/nju u svjetlu saznanja dobijenih na osnovu njegovih/njenih individualnih potreba, kapaciteta i karaktera.

Privilegije

Pravilo 95

U svakom zatvoru biće uspostavljeni sistemi privilegija namijenjeni različitim grupama zatvorenika i različitim metodama postupanja, u cilju podsticanja dobrog ponašanja, razvijanja osjećaja odgovornosti i da bi se obezbijedila saradnja zatvorenika i njihova zainteresovanost za postupanje s njima.

Rad

Pravilo 96

- ◆ Osuđeni zatvorenici moraju imati priliku da rade i/ili da aktivno učestvuju u rehabilitaciji, pod uslovom da ljekar opšte prakse ili ostali kvalifikovani zdravstveni radnici odrede njihovu fizičku i mentalnu spremnost.
- ◆ Neophodno je obezbijediti dovoljno posla korisnog karaktera da bi zatvorenici bili aktivno uključeni tokom uobičajenog radnog dana.

Pravilo 97

- ◆ Rad u zatvoru ne smije biti bolan.
- ◆ Zatvorenici se ne smiju držati u potčinjen položaj niti smiju raditi kao robovi.
- ◆ Od zatvorenika se ne smije tražiti da radi za lične ili privatnu korist bilo kog člana zatvorskog osoblja.

Pravilo 98

- ◆ Dodijeljeni posao u zatvoru mora biti takav da što je više moguće održi ili poboljša sposobnost zatvorenika za pošteno zarađuje za život nakon izlaska iz zatvora.
- ◆ Treba obezbijediti stručno usavršavanje u korisnim zanimanjima onim zatvorenicima koji od toga mogu da steknu zaradu, a naročito mlađim zatvorenicima.
- ◆ U granicama odgovarajućeg odabira struke i zahtjeva institucionalne uprave i discipline, zatvorenicima treba omogućiti da odaberu vrstu posla koju žele da obavljaju.

Pravilo 99

- ◆ Organizacija i metode rada u zatvorima treba da što više podsjećaju na organizaciju i metode rada van zatvora, kako bi se zatvorenici pripremili za normalne radne uslove.
- ◆ Ipak, interesovanja zatvorenika i njihovo stručno usavršavanje ne smiju biti podređeni cilju ostvarivanja zarade od rada u zatvoru.

Pravilo 100

- ◆ Poželjno je da industrijskim i poljoprivrednim radom upravlja direktno uprava zatvora a ne privatnici.
- ◆ U slučajevim gdje su zatvorenici angažovani u radu koji nije pod kontrolom uprave zatvora, oni će uvijek biti pod nadzorom zatvorskog osoblja. Ako se posao obavlja za druge vladine institucije, upravi zatvora će se isplaćivati pune nadoknade za posao od strane lica za koja se posao odradio, uzimajući u obzir i rezultat rada zatvorenika.

Pravilo 101

- ◆ Mjere opreza propisane u cilju bezbjednost i zaštite zdravlja slobodnih radnika jednako se moraju poštovati i u zatvorima.
- ◆ Moraju se preduzeti mjere da bi zatvorenici dobili odštetu u slučaju industrijske povrede, uključujući i profesionalne bolesti, pod uslovima koji nisu nepovoljniji od onih koje zakon predviđa za radnike na slobodi.

Pravilo 102

- ◆ Maksimalno dnevno i sedmično radno vrijeme zatvorenika mora se odrediti u skladu s zakonom ili administrativnim propisima, uzimajući u obzir lokalna pravila ili običaje u vezi sa zaposlenjem slobodnih radnika.
- ◆ Tako određeno radno vrijeme ostaviće jedan slobodan dan u sedmici i dovoljno vremena za obrazovanje i ostale aktivnosti neophodne kao dio tretmana i rehabilitacije zatvorenika.

Pravilo 103

- ◆ Sistem za ravnopravnu nadoknadu za rad zatvorenika mora postojati.
- ◆ Na osnovu tog sistema, zatvorenicima će biti dozvoljeno da potroše makar jedan dio svoje zarade na stvari za ličnu upotrebu, koje su im odobrene, i da dio zarade pošalju svojim porodicama.
- ◆ Sistem takođe treba da obezbijedi da uprava zatvora ostavi dio zarade sa strane kako bi napravila uštedevinu koja će biti predata zatvoreniku prilikom njegovog/njenog puštanja na slobodu.

Obrazovanje i rekreacija

Pravilo 104

- ◆ Potrebno je obezbijediti dalje obrazovanje svim zatvorenicima koji su za to sposobni, uključujući vjersku nastavu u zemljama u kojima je to moguće. Obrazovanje nepismenih zatvorenika i mlađih zatvorenika mora biti obavezno, a posebna se pažnja mora posvetiti upravi zatvora.
- ◆ U mjeri u kojoj je to izvodljivo, obrazovanje zatvorenika mora da bude integrisano u obrazovni sistem države kako bi nakon puštanja na slobodu mogli da nastave svoje obrazovanje bez teškoća.

Pravilo 105

Rekreativne i kulturne aktivnosti moraju se obezbijediti u svim zatvorima radi psihičkog i fizičkog zdravlja zatvorenika.

Društveni odnosi i produžena briga

Pravilo 106

Posebna pažnja mora se posvetiti održavanju i poboljšanju odnosa između zatvorenika i njihovih porodica, što je u najboljem interesu za obje strane.

Pravilo 107

Od početka izdržavanja zatvorske kazne, mora se uzeti u obzir budućnost zatvorenika nakon puštanja na slobodu, a zatvorenik se mora ohrabriti na održavanje ili ostvarivanje odnosa sa osobama ili službama van zatvora, što može da bude korisno za rehabilitaciju zatvorenika i u najboljem interesu za njegovu/njenu porodicu.

Pravilo 108

- ◆ Službe i agencije, vladine ili neke druge, koje pomažu oslobođenim zatvorenicima prilikom vraćanja u društvo moraju obezbijediti, u mjeri u kojoj je to moguće i potrebno, oslobođenim zatvorenicima odgovarajuća dokumenta i lične isprave, odgovarajući dom i posao, ali i da budu prikladno i adekvatno odjeveni, u skladu sa klimom i godišnjim dobom i da imaju dovoljno sredstava da dođu do svog odredišta i brinu o sebi u periodu nakon izlaska na slobodu.
- ◆ Ovlašćeni predstavnici takvih službi imaju sav potreban pristup zatvoru i zatvorenicima i biće uključeni u konsultacije o budućnosti zatvorenika od početka održavanja zatvorske kazne.
- ◆ Poželjno je da aktivnosti takvih službi budu centralizovane ili koordinisane koliko god je to moguće kako bi se rezultat njihovog rada najbolje iskoristio.

B. Zatvorenici sa mentalnim invaliditetom ili lošim zdravstvenim stanjem

Pravilo 109

- ◆ Osobe za koje se utvrdi da nisu krivično odgovorne ili kod kojih se kasnije utvrdi dijagnoza ozbiljnog mentalnog invaliditeta odnosno narušenog zdravstvenog stanja, ili kojima bi boravak u zatvoru pogoršao zdravlje, ne smiju biti u zatvorima već se mora organizovati prevoz u ustanove za mentalno oboljela lica što je prije moguće.
- ◆ Ukoliko je potrebno, ostali zatvorenici sa mentalnim invaliditetom ili narušenog zdravlja mogu se kontrolisati i liječiti u specijalizovanim ustanovama pod nadzorom kvalifikovanih zdravstvenih radnika.
- ◆ Služba za zdravstvenu zaštitu mora da obezbijedi psihijatrijsko liječenje svim ostalim zatvorenicima kojima je takvo liječenje potrebno.

Pravilo 110

Poželjno je preduzeti odgovarajuće korake sa određenim službama kako bi se po potrebi obezbijedio nastavak psihijatrijskog liječenja nakon puštanja na slobodu i pružanje socio-psihijatrijske njege.

C. Uhapšeni zatvorenici ili zatvorenici koji čekaju suđenje

Pravilo 111

- ◆ Uhapšena lica ili lica zatvorena zbog krivične prijave podnesene protiv njih, lica koja su u policijskom pritvoru ili u zatvoru ali još nijesu osuđeni i nije im izrečena kazna, biće u daljem tekstu ovih pravila označeni kao „neosuđeni zatvorenici“.
- ◆ Neosuđeni zatvorenici smatraju se nevinima i biće kao takvi tretirani.
- ◆ Bez obzira na zakonska pravila o zaštiti slobode pojedinca ili propisane procedure koje treba uzeti u obzir u vezi sa neosuđenim zatvorenicima, ovi zatvorenici imaju koristi od posebnog režima koji je u osnovnim crtama opisan u sljedećim pravilima.

Pravilo 112

- ◆ Neosuđeni zatvorenici moraju biti odvojeni od osuđenih zatvorenika.
- ◆ Mladi neosuđeni zatvorenici moraju biti odvojeni od odraslih i biće u principu pritvoreni u posebnim ustanovama.

Pravilo 113

Neosuđeni zatvorenici spavaće sami u odvojenim sobama, u skladu sa različitim lokalnim običajima.

Pravilo 114

U granicama održavanja reda u ustanovi, neosuđeni zatvorenici mogu, ukoliko žele, da nabavljaju hranu van zatvora o svom trošku, bilo preko uprave zatvora ili svoje porodice ili prijatelja.

U suprotnom, uprava zatvora obezbjeđuje hranu.

Pravilo 115

Neosuđenom zatvoreniku mora se dozvoliti da nosi vlastitu odjeću ukoliko je ona čista i prikladna. Ukoliko on/ona nosi zatvorsku uniformu, ona će se razlikovati od uniforme koju nose osuđeni zatvorenici.

Pravilo 116

Neosuđenom zatvoreniku uvijek se mora ponuditi mogućnost da radi, ali se od njih neće zahtijevati da rade. Ako zatvorenik odluči da radi, taj posao će biti plaćen.

Pravilo 117

Neosuđenom zatvoreniku treba omogućiti da o sopstvenom trošku ili trošku nekog trećeg lica nabavlja knjige, novine, materijal za pisanje i ostale predmete koji su u interesu sprovođenja pravde, bezbjednosti i reda u ustanovi.

Pravilo 118

Neosuđenom zatvoreniku treba dozvoliti da prima posjete, da ga/je liječi njegov/njen lični ljekar ili stomatolog ukoliko za to postoji razuman razlog i ukoliko može da pokrije nastale troškove.

Pravilo 119

- ◆ Svaki neosuđeni zatvorenik ima pravo da bude obaviješten blagovremeno o razlozima za njegov/njen pritvor i o svim optužbama protiv njega/nje.
- ◆ Ukoliko neosuđeni zatvorenik nema pravnog savjetnika po svom izboru, on/ona imaju pravo na to da mu/joj pravosudni ili neki drugi nadležni organ dodijeli pravnog savjetnika u svim slučajevima gdje je to u interesu pravde i bez obaveze neosuđenog zatvorenika da plati troškove ukoliko on/ona to nisu u mogućnosti. Uskraćivanje pristupa pravnom savjetniku podliježe nezavisnom ispitivanju bez odlaganja.

Pravilo 120

- ◆ Prava i modaliteti koji se odnose na pristup neosuđenog zatvorenika pravnom savjetniku ili pružaocu pravne pomoći u cilju odbrane zatvorenika, primjenjivaće se u skladu sa principima koji su navedeni u Pravilu 61.
- ◆ Neosuđeni zatvorenik nakon zahtjeva treba da dobije materijal za pisanje radi pripreme dokumenata o njegovoj/njenoj odbrani, uključujući povjerljive instrukcije za njegovog/njenog pravnog savjetnika ili pružaoca pravne pomoći.

D. Civilni zatvorenici

Pravilo 121

U zemljama gdje zakon propisuje zatvorsku kaznu zbog dugovanja ili po nalogu suda u nekom drugom nekrivičnom postupku, zatvorena lica po tom osnovu neće biti podvrgnuta većim ograničenjima ili strožim kaznama od onih koje su neophodne da se obezbijedi sigurnost i red u pritvoru. Postupanje prema njima neće biti nepovoljnije u odnosu na postupanje prema neosuđenim zatvorenima, s tim što će se od njih možda zahtijevati da rade.

E. Osobe koje su uhapšene ili pritvorene bez optužbe

Pravilo 122

Bez obzira na odredbe člana 9 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima³⁴, uhapšena lica ili ona koja su zatvorena bez optužbe moraju dobiti istu zaštitu koja se daje u skladu sa dijelom I i II, odjeljak C, ovih Pravila. Relevantne odredbe dijela II, odjeljak A, ovih Pravila moraju takođe biti primjenjiva tamo gdje njihova primjena može da biti od koristi ovoj posebnoj grupi ljudi u pritvoru, s tim da se ne preduzimaju mjere koje bi mogle ukazati na da su ponovno obrazovanje ili rehabilitacija na neki način primjereni za osobe koje nisu osuđene za bilo kakav krivični prestup.